

Ку
на
Ср

ДРАМСКА БАШТИНА

Петар Петровић Пеција

РУШКА

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

Издавач

Музеј позоришне уметности Србије
11000 Београд, Господар Јевремова 19

Главни и одговорни уредник
Ксенија Радуловић, директор

Уредник едиције
Олга Марковић

Приређивач
Олга Марковић

Коректор
Олга Марковић

Ликовно решење
Ново Чогурић

Припрема за штампу
Светозар Станкић

Штампа
Србоштампа
Београд, Добрачина 6-8.

Тираж: 300 примерака

Штампање завршено: септембра 2001.

ПЕТАР ПЕТРОВИЋ ПЕЦИЈА

РУШКА

драма у IV чина

Београд 2001.

П. Петровић Пеција
РУШКА
Драма у IV чина

ЛИЦА

Станиша Мирић, богат сељак
Јела, жена му
Рајко, син им
Рушка
Илија, муж јој
Бојана, мати му
Милица, названа "Стрина"
Рађа, названи "Сеоски филозоф"
Глиша, ислужени војник
Јанко
Петар } Момци у селу
Лука }
Анђа }
Мара } дјевојке
Сељаци, сељанке.

Догађа се: I чин у кући Станишиној; II и
III код Милице; IV у Илијиној кући

НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ

У БЕОГРАДУ

1927

Свечана представа 7.

НОВА ЗГРАДА

У понедељак, 7. марта

У ЧЕ Т ДВАДЕСЕТПЕТОГОДИШЊИЦЕ ГЛУМАЧКОГ РЕДБ

ЖАНКЕ СТОКИЋ

чланица Народ. Позоришта

РУШКА

Драма у четири чина, с певањем, из народног живота.
Написао Петар Петровић. — Редитељ г. Гилић

Л И Ц А :

Станиша Марић, газда	г. Антонијевић
Јела, његова жена	г-ђа Арсенивић
Рајко, њинов син	г. Златковић
Бојана, удовица	г-ђа Поповић
Илија (Американац), њезин син	г. Николић
Рушка, његова жена	г-ђа Стокић
Милица, старија жена	г-ђа Павловић
Јања, њезина пријатељица	г-ђа М. Д. Гошњић
Јанко, Рајков пријатељ	г. Пљовић
Рађа, сеоски филозоф	г. Ристић
Глишо, послужени војник	г. Н. Гошњић
Петар	г. Стојановић
Лука } момци	г. Милошевић
Минјат }	г. Душановић
Анија } девојке	г-ђа Петровић
Стана }	г-ца Н. Паризос
Пела, жена	г-ђа Стојановић
Бојо	г. Бошковић
Стеван } селяци	г. Ајваз
Адам }	г. Димић

Селянке, кметови, селяци. Место: Лука. — Време: Садашње.
Између првог и другог чина пролази две године.

У команду суделују: г-ђе: Таберска, Милошевић и Златковић и г.г. М. Гавриловић, Н. Станојевић, С. Тодеровић, Љуба Станојевић, Раја Павловић и чланови дроче.

ЦЕНЕ МЕСТА:

У партеру: Ложа 150 дин. Фотеље I реда 35. Фотеље II реда 30 дин. Седишта 25 дин.
I галерија: Ложа 150 дин. Фотеље у балк. 35. Фотеље I реда 25. Фотеље II реда 20. дин.
II галерија: Ложа 120 дин. Фотеље у балк. 25. Седишта I р. 20. Седишта II р. 15 дин.
III галерија: Балкон 12 дин. Седишта 10 дин. Стајаме 7 дин. Задња Галерија 8 дин.

Почетак у 8 часова у вече

ПРВИ ЧИН

(Огњиште. Лијево и десно воде врата у собу. Ноћ. Луч гори. Некоји сједе. Млађи стоје.)

ПОЈАВА I

Станиша, Јела, Рушка, Рађа, Рајко, Јанко и неколико њих што се спремају на рад. Рушка тиха и сјетна, као у великој бризи.

СТАНИША

И тако навалио он ка' слијеп. Вели "сваком своје. Мени мој дио, па ја куд приста' да приста' ". "Добро" – вели му отац.

ЈЕЛА

Ел' то покојни Панте?

СТАНИША

Е

ЈАНКО

Ма Панте, испод брда доље.

ЈЕЛА

Ма знам, како неби знала јадни. Колико је пута овамо долазио к' нам бог му душу помилова'.

СТАНИША

Е, да. Добро вели њему он, ал нек нико не жали послије:
 "Зажалио ја здрав —, донеће Никола син му. — Те ту порани па
 пождани. У кућу се залегла, жалост матер му исплакала послед-
 ње сузе. А кад се оно мјернички ланац превиј га преко ливаде,
 онда ...

ЈЕЛА

Е онда је сирома и посрнуо у здрављу.

СТАНИША

Лега' — лега', браћо, и није се више ни дига'...

ПЕТАР

А Никола?

ЈЕЛА

Шта би скитница!

СТАНИША

Отиша', утопио се у свијет, нерадио, посрта' и бог зна — веле
 и сад у свијету.

ЛУКА

Боме без рада ништа!

СТАНИША

Сва'ђе боме радити — тешко оном ко то не зна.

ЈАНКО

Бора ми радити.

ЈЕЛА

И молити се богу.

СВИ

Боме тако је, тако 'е!

ЈЕЛА

(онима што стоје)

Ма што ви јадни стојите, шта не сједнете?

ЈАНКО

Фала стрина, моремо и тако.

ПЕТАР

Треба да порастемо.

СТАНИША

Само не у залуд, и увјек више.

РАЂА

Неби ваљало високо.

ЈАНКО

А што Рађа?

СТАНИША

Како то!

РАЂА

Ето тако.

ЈЕЛА

Кажи де ти њима, Рађа, баш кад оће.

ПЕТАР

Оће он стрина, зна он, није он у залуд вилософ.

СТАНИША

Па дед Рађа, кажи де нам!

РАЂА

Ето тако. С'висока се слабије види доље.

ЈАНКО

Па што треба доље гледати?

РАЂА

Више нег' горе.

ЈЕЛА

Немој, Рађа, јадан, горе 'е Бог.

РАЂА

Бог је свађе.

СВИ

Ада', ада'.

РАЂА

А доље ето свијет, ми ... ми сви ...

СТАНИША

Па гледати преда се, унапријед.

СВИ

Па да збиља.

ЈАНКО

Ни доље ни горе, већ унапријед ... 'вако
(показује рукама).

РАЂА

Немореш док не видиш, 'ели ти што пред ногама, што мореш
ил' не мореш прекорачити.

ЈЕЛА

Борами душе ми има он право.

ЈАНКО

Ел' он стрина? Ма он зна, – ма он зна све, па ето!

СТАНИША

Прави је он момак, само да није тако слаб.

СВИ

Па оздравиће он.

ПЕТАР

Помало кашљуца, ал' проћи ће то.

РАЂА

(значајно)

А да нећ' проћи.

ПЕТАР

Тако је управ кашљуца' Јовица Милићев, онај што је лани
отиша на рад.

ЈЕЛА

'Ел то онај старији?

ПЕТАР

А да. 'Ест, 'ест!

СТАНИША

А збиља шта је с њим?

ПЕТАР

Отиша' па ни данас гласа о њем! ... све прода људи, све, ливаду
за ливадом, ограду, благо, – све ..!

ЈЕЛА

Јадан ти је!

СВИ

А да нег јадан!

СТАНИША

Хм! – свијет, свијет ...! Ето идете ви сад тамо; чувајте се браћо!
Ја знам, сиротиња 'е – ал' опе' не заборавите на сво'е!

ЈАНКО

Ма како би!

ЈЕЛА

Боме одкидајте од уста и шаљите. Пуно је муке и на вас отишло.

СВИ

Боме 'ест стрина.

РАЂА

Не ваља сâм све ужити. Сам изно, зло изно.

ЈАНКО

Е онда смо већ данас муку подијелили.

ЈЕЛА

Тога има мој брате, на претек. Теже 'е дијелити срећу.

РАЂА

Теже ју 'е и стећи.

СТАНИША

Зато се нерадо и даје.

РАЂА

Онда ти је отму.

РУШКА

(уздахне).

ПЕТАР

Што ти Рушка уздишеш?

ЛУКА

Боме лијепо. Млада, здрава, шта ће више! Ваљда су 'е године притегле ка' мене.

ЈАНКО

(лукаво)

Зато она стрина и уздише, што 'е млада и здрава.

(смијех).

СТАНИША

Здравље и младост ником не смета. Старост, старост рђаво је оружје. Нег' ето тако – уздише. Онај ено несретник Илија, муж јој, није 'е нег' превео к' себи, прода шта је има, па загладио у свијет, па га ни данас ето нема. Оставио њу уз матер му. А свекрва, веле – ја је и не виђам, – зла, до зла бога! – Не би војска шњом, – а камо ли она,

(показује на Рушку)

'вака, зелена ка'

ПЕТАР

Каква војска! Шта војска. И мање би њој било доста.

(показује шаку)

Виде је!

ЈЕЛА

Ма ће ће се она шњом тући, мој синко!

СТАНИША

Е кад дође на тучњаву, онда најбоље свак себи.

ПЕТАР

Па куће она из куће у коју 'е доведена, – ће је ту правица!

СВИ

Е теже претеже.

ЈЕЛА

Боме 'е –.

СТАНИША

Па ето, пристанила се ту код нас, гледамо да јој не буде зло, па.

ЈЕЛА

Душа јој ваља, ето нек рече.

ЈАНКО

Ма није о том говора, стрина.

ПЕТАР

А пише ли јој што муж? 'Ел Рушка пише ли ти што!

РУШКА

(тихо)

Не.-

ПЕТАР

И не шаље ваља ништа?

РУШКА

Ни то.-

ПЕТАР

Кани ли доћи?

РУШКА

(слегне раменима)

ЈЕЛА

Ма не ваља брате, па ето.

СВИ

Неваља, неваља!

ПЕТАР

Е, оћемо ли људи
(диже се, за њим сви).

СВИ

Вала можемо.

ЈЕЛА

Шта, већ идете!

ЈАНКО

Воме стрина, морамо. Ноћ пролази, а ми смо ради још на два три мјеста, па онда: "с богом село, ће сам се родио".

ПЕТАР

И ђевојко коју сам љубио!

ЈЕЛА

Жалости моја превелика!

СТАНИША

Е да, што прије то боље, кад већ мора бити.

Спремају се. Док се ови спремају дотле Рајко са Јанком прилази предњој страни позорнице. Рушка бојажљиво и неопазиве прилази и слуша. Станиша и Јела забављени са онима што се спремају.

РАЈКО

Код врбе ме чекај.

ЈАНКО

А завежљај?

РАЈКО

Већ је готов. У Котарини је.

ЈАНКО

Боље би било да останеш.

РАЈКО

Не могу, мрзим је, а отац да сазна убио би ме!

ЈАНКО

Па зато да те убије?

(значајно)

Што баш ти мораш бити тај? Буди паметан! Толико дуго без мужа...

РАЈКО

Не, не, бојим се, морам!

ПЕТАР

Еј Јанко!

ЈАНКО

Ево ме!

(брзо се опрашта од Рајка).

РАЈКО

(брзо придушено)
Код врбе.

ЈАНКО

Добро, јавићу ти се!

ПЕТАР

Еј Јанко, ајде богати, идемо!

ЈАНКО

Ево ме.

СВИ

Е лаку ноћ, газда! Лаку ноћ, стрина!
(рукује се).

ЈЕЛА, СТАНИША

Лаку ноћ! Сретно! Сретан пут!

ПЕТАР

Лаку ноћ, Рушка, не жали, буди весела. Не плачи, штета ти је лијепије очију, лаку ноћ!

СТАНИША

Ајде ти Рајко, попрати и затвори стругу.

РАЈКО

Оћу!

СВИ

Лаку ноћ!
(излазе сви редом, најпоследње Рађа)

РАЂА

(Рушки тихо)
Моли се богу!

РУШКА

(дубоко уздахне и поникне главом).

ПОЈАВА II

Почивка. Рушка немирна, узрујана, скоро изгубљена креће се по кући. Станиша и Јела спремају се за спавање. Јела поспрема по кући. У тој паузи улази Рајко. Рушки сине радостан израз на лицу. На огњишту се полако гаси ватра. Станиша, Јела, Рајко, Рушка

ЈЕЛА

Одоше ли?

РАЈКО

Одоше.

СТАНИША

'Еси ли све погледао око куће?

РАЈКО

'Есам, прегледа' сам.

СТАНИША

И она стожина крај плота, да неби пофалила?

РАЈКО

Неће!

ЈЕЛА

Само ако буде доста дугачка, за онолико сијена. Па и оно с'баре треба савести, да неби киша не дај боже.

СТАНИША

А да! Чим дођу Стојанова кола, нек иду поњ' а ви дотле усадите стожину тамо иза навилка. Онај ђубар треба икрчити.

РАЈКО

(Несабран, не одговара. Сакрива узбуну.)

СТАНИША

Да, па онда у јутру зором. И ти Рушка!

ЈЕЛА

И на жрвањ треба ићи!

(зијевајући)

Боже, боже што и овај посао измучи човјeka!

СТАНИША

Зато сад лијепо у постељу, а у јутру с' првим пјевцима. До'ће
вријеме и за одмор.

РУШКА

(тихо замишљено)

Хм.–

СТАНИША

'Ел' моја лула у соби?

ЈЕЛА

'Ест, тамо је на скрињи.

СТАНИША

(огледава се као да има још што да заповиједи уморан)

Тако – а сад лаку ноћ

(одлази у собу)

РАЈКО, РУШКА

Лаку ноћ!

ЈЕЛА

Ти Рушка пази на ватру.

РУШКА

Оћу!

ЈЕЛА

Не дај боже несреће! Чо'ек никад не зна оклен шта море доћи.

Лаку ноћ.

РАЈКО, РУШКА

Лаку ноћ!

ЈЕЛА

Ти'ш сине на сјену спавати?

РАЈКО

(збуњено)
Оћу мајо!

ЈЕЛА

Тако, не касните у јутру! Лаку ноћ!

РАЈКО, РУШКА

Лаку ноћ!
(Јела одлази у собу).

ПОЈАВА Ш

Рајко, Рушка

(Рајко сједи замишљено и узрујано гледа у жеравицу. Рушка га гледа. Свуда тишина. Подуља пауза. Одједном Рушка ка пребијена прилази к њему. Више се сроза него клекне крај њега и удари у тих грчевит плач).

РАЈКО

(Смркнуто више досадно окрене главу од ње, а онда устаје).

РУШКА

(Кроз плач)
Шта ћу ја?

РАЈКО

(осорно с' досаdom)
Шта ленкаш ту? Шта је? Шта би?

РУШКА

(очајно)
Ох!

РАЈКО

За чим плачеш, реци?

РУШКА

За срећом!

РАЈКО

Нијеси је никад ни имала!

РУШКА

Есам, есам – само што се нијесам у њој знала снаћи.

РАЈКО

Ил' шта се то све звала срећа?

РУШКА

Све оно прије овог било је љепше, сретније ...

РАЈКО

И твој живот узањ? Уз твога мужа?

РУШКА

Е била је срећа, – само кратка.

РАЈКО

Он ти ју 'е и однио са собом.

РУШКА

Велики је дио те среће и уза ме оста'.

РАЈКО

Доста, да си могла живјети с'њом.

РУШКА

И живила сам. Живила све до оног дана, док ти нијеси преда ме доша' ону ноћ.

РАЈКО

Онда било ...

РУШКА

Онда си ми и тај последни комад среће разбио...

РАЈКО

И сад плачеш за срећом. Та било 'е хвала богу дана у бога а и биће. Зашто баш сад.

РУШКА

Немогу даље, ти знаш.

РАЈКО

(нестрпљиво)

Шта знам, и шта треба да знам! Знам само то да се никад нећу прекајати за онај час, кад сам измјенио први поглед стобом. Чини ми се да се од оног часа привезала несрећа узаме, која ће ме још дуго пратити – знам да ме дави.

(показује по кући)

Знам да ме дави све то, и ти ... и немој видиш ...

РУШКА

Да видим, да си обневидио за ме', и не би ја Рајко, неби – ал' стегло ме, тешко ми је ...

РАЈКО

Поднашај!

РУШКА

Море ли се овако? Загрехала сам, знаш све ... Скршио си ме увео си ме у твоју кућу, фала ти ... срећа ми се враћала.

РАЈКО

Твој ће ти је муж донијети.

РУШКА

Он ће и сам без ње доћи, а ако и дође, што ће наћи? Све разрушено, разорено, унесрећено.

РАЈКО

Кому је крив? Отиша' са свог комада земље, оставио тебе младу, лијепу – таку – а ти ...

РУШКА

Да, ти доша', смутио мени умље, а њему разорио кућу!

РАЈКО

А ти?

РУШКА

И ја! Надала сам се бољитку. Нешто ме јако водило за тобом, нешто, што ме и данас води. А ето ти губио си ме, однемарива' си ме, све јаче и јаче док нијесам осјетила дјете под срцем. А кад је и то било онда сам те сасвим изгубила ... све си се више отуђива' од мене, клонио си ме се, и би река' каја' си се, што си ме довео ево овамо ... Ја сам шутила, поднашала, трпила, уздисала. Нико ме није чуо ... све већи јаз гледала сам између нас и било ми је ка' да у мени нестаје здравља ... Вечерас ето пришло је све крају.

РАЈКО

(као да слуги)

Како – та тако је од увјек било!

РУШКА

А, како одувјек! Вечерас ето први пут можда уздишем искрено за својом срећом ...

(уздахне)

Чуј, Рајко, молим ти се, не однашај ми среће – не иди! ...

РАЈКО

(зачуђено)

Куда?

РУШКА

Немој, ја знам! Знам све! Слушала сам и бојим се.

РАЈКО

(несабрано)

Немој пробуди'неш и'!

(бранећи се)

Пусти ме! Ја не идем никуд!

(пауза Он се шеће и онда стане)

Па онда и шта ћу ти ја?

(несносно)

Нећу рећи, била си ми мила, ето било 'е па онда и учинио сам, замолио сам своје да те приме ...

РУШКА

Вала ти!

РАЈКО

Онда сваки дан исто, све исто, ти некако сва моја, ... како да речем, без да те крадем, ето –.

РУШКА

(уздахне)

РАЈКО

И оладнио сам за те!

РУШКА

Знам!

РАЈКО

И шта сад?

РУШКА

Ништа!

РАЈКО

Па и кад би' отиша'?

РУШКА

(Нагло, с'очајном бојазни)

То не, само то не, Рајко! Ако ти је мио мој живот, ако нећеш да ме сурваш.

РАЈКО

Оћеш да сурвам себе, без твоје користи?

РУШКА

Сурваћеш се ако одеш!

РАЈКО

Ти знаш, шта би ја мора' дочекати, да останем ту, уза те такву.

РУШКА

Ти си ме таквом учинио!

РАЈКО

Једно треба да се уклони прије – или касније. Одлучио сам да ћу ја бити тај ..

РУШКА

А ја!

РАЈКО

Остани код њи', – за те ће имати срца.

РУШКА

Да чекам тебе?

РАЈКО

(збуњено, све нешто исчекује)

Можда да ... не знам, сам, ако, овај, не умрем

(нешто наглије)

Ил' не, бит ће боље, не чекај ме, та какав би то био живот особито онда ...

РУШКА

(Пребацујући)

Кад ... Што затежеш? Убијаш полако 'ели?

РАЈКО

Особито онда кад ти се муж врати.

РУШКА

А ако се не врати?

РАЈКО

А ако се врати?

(Обоје замишљени буље у жеравицу, као да их је смело то питање. Одједном се развије по ноћној тишини мушки глас у отегнутом суморном: Ооој!)

РАЈКО

(Тргне се)
Он!

РУШКА

(Престрављено)
Рајко!

РАЈКО

(Подмукло)
Шути!

(Несабрано пође по кући, а онда одлучно пође на кућна врата)

РУШКА

(Престрављено је гледала његове кретње, стане на врата и закрчи му пут)
Нећеш!

РАЈКО

Рушка!

РУШКА

Куд си наумио? Ку' ћеш?

РАЈКО

Не вичи! Пусти ме!

РУШКА

Не, ти идеш с' Јанком на рад, ја знам, ти бјежиш!

РАЈКО

Пред ким? Од кога?

РУШКА

Од себе, од своје савјести! Ти се бојиш!

РАЈКО

Пусти ме, велим ти!

РУШКА

Зар у туђи свијет, у туђе људе, у туђе болести, далеко од нас,
од свега?

РАЈКО

(Нестрпљивом досадом слуша).

РУШКА

(Наставља)

Па и њи' да оставиш, тво'е! Нашу добру мају, па ћаку, умријеће, ако то учиниш!

РАЈКО

Умријећу и ја ако останем. – Макни се!

РУШКА

(Очајно молећи га)

О тако жив био, и тако ти се мајка обрадовала, остани, не остављај нас!

РАЈКО

(брани се)

РУШКА

О имај срца барем за дијете твоје, наше дијете! Што ће оно?

РАЈКО

Мати си му, чувај га. Пусти ме!

РУШКА

Мене нема, Рајко, умријећу, ал' њега не убијај, не чини, да данас, сјутра не обија туђе прагове, не осакати га! Остани њега ради.

РАЈКО

Пусти ме, да не треснем с' тобом, чувај се!

РУШКА

Зар ни ради њега?

РАЈКО

Ни ради њега. Пусти ме!

РУШКА

(страствено)

Не, нећеш!

(у то се чује Станишин глас: Шта је то?)

РАЈКО

(Придушено)

Мичи се, мичи се ка' ти велим

(хоће да је уклони)

РУШКА

Не, никад!

РАЈКО

Рушка!!!

РУШКА

Остани да не зовем!

РАЈКО

Бјежи!!!

РУШКА

Преко мене мртве.

(чује се лупа иза кулиса).

РАЈКО

Па макар!

(зграби је за врат)

РУШКА

У помоћ!

(Глас јој се губи у вриску)

РАЈКО

А!

(Тресне с' њоме о врата и хоће ван. У том излази из собе његов отац и мати).

ПОЈАВА IV

Станиша, Јела, Рајко, Рушка

СТАНИША

Шта је то?

ЈЕЛА

(У страху)

Шта 'е ако бога знате!

РУШКА

(с' вриском)

Недајте му!

ЈЕЛА

Сине!

РАЈКО

(стојећи разјаран, згранут, на отвореним кућним вратима)

С' богом!

(одлучно залупи за собом вратима. Оде.)

РУШКА

(с вриском)

Ах!

(Клоне на час)

ПОЈАВА V

Станиша, Јела, Рушка

СТАНИША

(за Рајком)

Стани!!

РУШКА

(одједном навали на врата, хоће ван)

СТАНИША

(зауставља је)

Шта би?

РУШКА

(безумно)

За њим, – за њим, оћу ма на крај свијета!

ЈЕЈА

Рушка, ако бога знаш!

СТАНИША

Зашто за њим. Куд' оде он!

РУШКА

Оде, оде, – остави нас – вас остави, – мене, – и никад, никад се
више – пр* јеће га свијет.

ЈЕЈА

(с' јауком)

У свијет! Јој мени јадној!

СТАНИША

(строго)

Не јаучи!

(Рушки)

Шта 'е било говори!

ЈЕЈА

А јаој, сине, добро моје!

СТАНИША

Престани!

(Рушки)

Говори кад ти велим.

РУШКА

(Као изван себе)

Оде, пустите ме!

(хоће).

* Нечитко у рукопису

СТАНИША

(у стављајући је строго)

Не иди – ту ћеш остати.

ЈЕЛА

Што му би, тако ти бога реци!

РУШКА

(очајно клоне и заплаче)

Ух боже, боже мој.

ЈЕЛА

(зајауче и покрије лице рукама)

Сине – е –

Док оне плачу, дотле Станиша излази на врата, гледа у ноћ и враћа се натраг, нервозан је.

СТАНИША

Што плачете? Полудиле сте! Какав свијет? С' чим, с' ким, како?

РУШКА

С' Јанком Јовићевим договорио се вечерас, ето ту – чула сам –.

СТАНИША

Ради чега? Рашта?

РУШКА

Заситио ме се! ...

СТАНИША

Како, како? – 'Еси онијемила, – говори, тако ти великога бога, не ћерај и мене из куће!

РУШКА

(као изван себе)

Заситио ме се, ето! Била сам му све, обећава' ми је срећу, коју ми је однио мој муж у Америку.

СТАНИША

(Као да му је одједном пукло пред очима)

А – а – а – а, то је дакле! У мојој кући било је дакле гнијездо, које није за поштену кућу и које 'е савио мој син!

ЈЕЛА

Сине, сине – е –!

СТАНИША

(све страственије)

Зато он од неко доба крије очи од мене, – о – о – о – чекај мало, чекај,

(нагло Рушки)

А што ти чекаш?

РУШКА

Оно што морам!

СТАНИША

А што је то!

РУШКА

(изпочетка свечана, послије све страственија)

Да ми вратите оно, што ми је укра' ваш син, да ми вратите мој живот, мир и благослов.

СТАНИША

Кад си га и имала?

РУШКА

(настављајући све страственије)

Да ми вратите понос и име, што га је бесрамно укаљао ваш син, да дадете име, његово име, његовом дјетету, што га ево под срцем, носим.

ЈЕЛА

(ужаснуто)

Рушка!

СТАНИША

Шта! И то још? И то?

РУШКА

Да и то!

ЈЕЛА

Што учини да од бога нађеш!

СТАНИША

Имала си ти твој живот!

РУШКА

Он га је разбио.

СТАНИША

Ко. Он?

РУШКА

Ваш син!

СТАНИША

Скитница, гад, – ка' што си и сама гад! Насукали сте ме деришчади, насукали мене, подмећући ми неку свађу с' твојом свекрвом и дошла ми под кров.

РУШКА

Морали смо!

СТАНИША

Морали! Зашто? Да ту у мојој кући стварате безакоња, срам вас било, – срам и тебе, да нијеси имала образа казати ми све.

РУШКА

Нијесам смјела, бог ми је свједок!

СТАНИША

Какав бог? Гђе ти имаш бога?!

ЈЕЛА

Немој, Станиша, тако!

СТАНИША

(страствено Јели)

Ах и ти!

РУШКА

Мој бог је велик и његова казна стигнуће кривца.

СТАНИША

Збиља, мислиш бог слуша такве?

РУШКА

Бог слуша сваког, и кривац ено бјежи, и ја ћу га стигнути!

СТАНИША

Полудила си!

РУШКА

Полудићу, ако то не буде, и не добијем ли оно, што ми је отето, начинићу чудо! Запећу у свијет, тражићу га, превртати сваки кутић, ма до на крај свијета, док га не нађем, и онда –

ЈЕЛА

(са стравом)

Рушка!!!

СТАНИША

(Јели)

Пусти је!

(Рушки)

И? ...

РУШКА

(страствено)

И више га нећете виђети!

СТАНИША

Чувај се!

ЈЕЛА

Несретнице јадна, а ти онда?

РУШКА

За ме ни онако више ништа нема.

ЈЕЛА

А дјете?

СТАНИША

Копиле!

РУШКА

Дјете вашег дјетета!

СТАНИША

Ја немам више дјетета. Ова ноћ очистила је моју кућу од гада

...

ЈЕЛА

Не гријеши душе тако ти бога, дјете ти је!

СТАНИША

Дјете! Ето

(Рушки)

Слушај ако га ће год било у дану или у ноћи сусретнеш ил' наћеш, понеси му поздравље, да 'е Станиша Мирић има некад сина, ал' да 'е 'едне ноћи изгубио, да га више никад не нађе!

Тако га поздрави! – Разумила си – А сад, –

(отвори кућна врата, а за тим мирно и поносно)

Изиђи!

ЈЕЛА

Станиша!

РУШКА

(жацне се)

Без свега?

СТАНИША

(оштрије)

Изиђи!

(гледа је строго)

РУШКА

(Као да губи силе, несвјесна, стоји дуго на једном мјесту, сабирајући се, након дуге паузе)

Ова ноћ однела је мени све, – вама – сина!

ЈЕЈА

Рушка!

СТАНИША

Ух ти!

ЗАВЈЕСА ПАДА

ДРУГИ ЧИН

Ведро. Предвечерје је доста видно. Кућа. Пред њом сједала и трава Разграната липа. Иза куће више шумовит крај. Кроз дрвеће и грање вијуга њој пут. Прије него се застор дигне чује се пјесма складна, једноставна, као из даљине. У сред пјесме диже се застор. Грање шуми. Миран, болестан, сам сједи Рађа оборене главе, замашајући се за пјесмом. Пјесма се губи. По који узвик мутан, слаб, двојице. Клепка. У прекидањима чује се потмули разговор из куће. То вечерају засипачи кукуруза. Усред те тишине излази Милица.

ПОЈАВА I

Милица и Рађа

МИЛИЦА

(с врата)

Ма што ти Рађа не уђеш у кућу!

РАЂА

(значајно)

Боме стрина све'дно ми је.

МИЛИЦА

Оклен би било све'дно, јадан не био. – Нег' ићи, па заложити штогод.

РАЂА

Залажем ја већ 22 године, па утаман.

ЛУКА

О, о, стрина!

МИЛИЦА

Ето ме.

(Рађи)

Ајде, ајде, бора ти, уђи!

(оде)

РАЂА

(Тихо, замишљено климне главом – Мала пауза, из куће се чује живљи разговор).

ЈАНКО

(из куће)

Дје 'е моја капа?

ЛУКА

(из куће)

Питај боље где ти је глава!

(Смијех, у том смијеху и жагору излазе из куће).

ПОЈАВА II

Момци, жене, дјевојке, сељаци, Глишо, Рађа, послије Милица

СВИ

Добар вече Рађа, здраво Рађа!

РАЂА

Здраво, здраво!

ГЛИШО

(афектирано)

О сервус, брудер Раде или Рађа, како ли те већ сви овде зову.
Ови наши паори имају обичај, тако рећи наваду, да изврћу
имена, као на примјер мени "Глишо" какав "Глишо" кад се
зовем, Глигорије го сино му тане!

ЛУКА

(пецкајући га)

Та немој, борати, ми смо тебе од драгости назвали Глишом!

СВИ

А да, од драгости!

(смију се)

ГЛИШО

(понешто увријеђено)

Но онда би мене и у вароши све ђевојке назвале Глишом, дале
ми, рећу ти "шпицнаме"!

ЛУКА

(смије се)

Од драгости, Глишо?

ГЛИШО

Па "натирлих" то се само по себи разумијева!

ЛУКА

Све 'едно ти је "Глишо" ел' "Глигорије" како ти то велиш,
остајеш ти, какав си!

ГЛИШО

(увријеђено)

Али молим покорно, "мајне либе" – у којем погледу?

РАЂА

(више за се)

Не иде на поглед – поглед вара!

ЛУКА

Да 'е на поглед, ми би њему одма име нашли.

ГЛИШО

Ја већ имам своје име.

РАЂА

Није то доста!

ЛУКА

Макар опет њега Јулка вечерас чека под оградом!

СВИ

Охо, гле врага!

ГЛИШО

Јел' то она Јулка Шимићева, како ли се зове?

ЛУКА

Ајде, бјежи, што се ту печиш ка' да не знаш!

АНЂА

Ма 'е, бора ти Јулка, чека те ено, мени је рекла!

ГЛИШО

(брзо)

Е онда морам ићи, да сиротици не буде жао, с богом "хабдиере сервус".

(оде).

СВИ

(подражавајућ)

Сервус, здраво!

(смију се)

Лако бену преварити!

ПОЈАВА III

Сви без Глише.

ЛУКА

Боже мој, лудо ли је! Ето видио нешто града, проноса' по њем телећак, та већ други ...

СВИ

Е баш је тако!

СТАНА

А онамо бена да је нема веће.

АНЂА

Па, како се само држи!

ЛУКА

Измуштра то свијет! Стегне га, метне у свој калуп, и испусти га сасвим друкчијег. Не зна то свак ...

ПЕТАР

Шта не зна! Па како ови наши?

ЛУКА

Који наши?

ПЕТАР

Па наши, који, који с' рада дођу!

СВИ

Е збиља како они?

ЛУКА

Шта они?

ПЕТАР

Па ето! Дођу и какви оду, нема ту да се прче и бог зна шта.

РАЂА

Друго 'е то!

СВИ

Како друго, како?

РАЂА

Они раде, муче се, напрежу – живе умирући, а ово ту
(показује на посо)
 ово остане!

ПОЈАВА IV

Пређашњи, Милица

МИЛИЦА

А што си се ти, цуро удрвенчила, шта не пјеваше штогод?

АНЂА

А и шта би! Са' ћемо кући.

СВИ

Боме и мора се.

ПЕТАР

Ево још мало па ће и мрак?

РАЂА

(више за се)

А никад и не свиће ...

ЛУКА

Не пјева им се боме.

МИЛИЦА

А рашта?

ЛУКА

Отишли дилбери а оставили и' саме, па сад и' изгледају и дан
 и ноћ. Е шта ћеш! Тешко свијет враћа што једанпут, зграби!
 Широко 'е море ...

СВИ

Широко, боме широко!

РАЂА

(тихо, занесено)

Море, море!

(Мала пауза, сви као да запали у неку сјету. Мрачак се све више хвата. Из даљине од једном зујне глас лик, пун бола у једној пјесми и сви одједном дигну главе и слушају).

СВИ

(погађајући)

Рушка!

СВИ

'Ест вала – слушај!

(сви слушају. Бола, лијеп глас дрхће пред вечерјем).

ПЕТАР

'Ест, 'ест Рушка!

МИЛИЦА

Сирота – боже мој, што та препати! И прогон, и робију, и глад и голоотињу и још жива!

ЛУКА

И њој ништа људи! Ка' од челика! Њој не смета ни киша ни суша ...

СВИ

Да-а-а, не смета, не! ...

ЛУКА

Ето сретнем је ја неки дан. Задимила још од Илићева воћара, – а ма ка' вапор ...

АНЂА

Ти њу чини ми се почесто среташ!

ЛУКА

Срета она мене! Па онда није ми ни замјерити, љепша је још
увек него ове овде!
(показује на цуре).

ЖЕНСКЕ

Па и нек вам буде.

АНЂА

Само да не би амо!

ПЕТАР

(пецкајући)

Смета ли ти, смета? –

АНЂА

А-а, баш! 'Една така, што 'е на робији била!

РАЂА

Није јој ни на слободи боље било!

АНЂА

Све 'едно, брате, – опе' није требала своје дијете давити, ма да
је црну земљу исподе себе јела!
(Рушка опет запјева, глас јој се све јаче чује).

МИЛИЦА

Е има њу неко на души! Гле како пјева, – слушајте, – канда
нема сретнијег чељадета од ње!

ЛУКА

Е, вино то ради, вино! Али што је на задњем сајму била пјана,
мајко мила! А њи три, четири око ње! Ух!

СВИ

'Ест, 'ест и ја сам видио!

ЛУКА

И потуче се у Лазиној биртији јуче с Луком Милиним.

ПЕТАР

Зато он јуче – прође пр'о ливаде, завезане главе.

ЛУКА

Веле, трзала нож на њ!

ЈАНКО

Е одо ја! А ви се с њом бакљајте како оћете! Оћете ли ви, цуре?
Ајте, ајте!

ЖЕНСКЕ

Идемо, идемо!

МИЛИЦА

Ма шта већ идете.

ЖЕНСКЕ

Е морамо, ноћ је!

МИЛИЦА

Онда у јутру подраните да посвршите оно кукуруза!

ЖЕНСКЕ

Е оћемо, оћемо! Лаку ноћ!

МИЛИЦА

Лаку ноћ!

ЈАНКО

А ви момци?

АНЂА

Е они чекају Рушку!

ЛУКА

Ми ћемо још мало!
(*грлећи једну цуру*)
Еј цуро рано!

АНЂА

Пусти ме! Ма јој, пусти ме!

ПЕТАР

Их', лијепа ли си госино му тане што река' Григорије.

АНЂА

Врагу ти и он! Једнаки сте.

ЛУКА

Па шта нам фали?

АНЂА

Памети! Лаку ноћ!

ЛУКА

Долара, долара, – а не памети. Лаку ноћ!

ПОЈАВА V

Три четири момка, Милица, Рађа

Мрачак све јачи и већи. Звијезде се указују послије. Чује се клепа. Док се момци шале с' овима што одлазе, започиње Милица с' Рађом тихи разговор. Момци се враћају.

МИЛИЦА

(Рађи)

Чувај се мој брате, још си млађан.

РАЂА

И млад мре, а стар мора!

МИЛИЦА

Било би те квар!

РАЂА

А ком би ја фалио! Ником! Да ме треба на свијету не би ни умира'!

ЛУКА

Вала ако умреш, ја ћу ти спровод платити.

ПЕТАР

Ко умријети, 'ел Рађа умријети?

МИЛИЦА

Ма неће, фала богу, тек тако разговарамо.

ЛУКА

Немој, борати Рађа, како умријети!

МИЛИЦА

Е шта ћеш! Умире свак, – од тога се не обрани!

ПЕТАР

Боме не обрани!

РАЂА

То 'е једино добро, што човјек дочека.

МИЛИЦА

(уздишући)

Е-е-е!

(Пауза Рушкин глас)

Ето вам и не, а ја идем да поспремим по кући, па ћу и ја још
изаћи. Ноћ је лијепа, хвала богу!

(Оде. Пјесма све јаче и јаче и болније се чује, сви слушају)

ПЕТАР

(значајно)

Слушај, борати, како ти пјева!

*(Сви слушају као занесени. Рушкиним гласом и све као да је
опколила Рађина суморност и оно благо и топло сеоско пре-
двечерје)*

РУШКА

(пјева)

Увело је лишће борово.–
Под њим мајчин Јово болово!

ПОЈАВА VI

Први и Рушка

РУШКА

(отежући)

Добар вече!

СВИ

Добар вече Рушка, како си?

РАЂА

Добар вече.

РУШКА

Фала, како сте ви? Гле и Рађа ту? Па овај! Гле оног, – ех момци
од ока! А теби, –
(једном момку)
слушај, теби ћу други пут разбити губицу, ако ...

ПЕТАР

(прекине ју)

Шта мени, Рушка? Немој жива ми била.

(грли је)

СВИ

Е немој ти сам, дед и ми ћемо!

(грле је)

РУШКА

(Нагло се истргне)

Ко ме то уштин'о? Који ме уштино, – говори!

СВИ

Овај, овај!
(показује један на другога)

РУШКА

Стоко!

СВИ

(смију се)
Охо! Охо!

РУШКА

Оћете да разбијем једном лубању, и да му извадим срце на ножу, чувајте се, мислите бог зна шта, ко сте ви, мајчини синови!

ЛУКА

Немој Рушка, бора ти!

РУШКА

Шта немој! Како онај
(показује на Рађу)
тамо море бити миран! Ту штипате и одкидате месо с' мене,
ка' да сам ја ... чувајте се, јер ...

ЛУКА

Ај, Рушка, Рушка, вруће ли си крви! Баш дивља! А ми мислили да су те укротили!

РУШКА

Шта укротили? Кога укротили? Ко ће мене да кроти? Ко оће?
Мој драги! Мене не треба кротити! Ако сам ја била на робији,
нека сам! Ја сам трпила и нек се нико зато не брине!

ЛУКА

Па жа' нам је Рушка!

РУШКА

Нек вам не буде жа', брините се ви о себи! Имате доста!

ПЕТАР

Вала баш је тако!

РУШКА

И ако сам задавила дјете, своје сам. Своје, разумијете добро!
Задавит' ћу и друго и треће, само ако ми буде драго!

ЛУКА

Ма ти си, жено, полудила! Ко ти сад што ради?

РУШКА

Нек ми нико ништа не ради, јер би се ко мога љуто покајати!
А што сам ја така, то сам зато што хоћу!!

ЛУКА

Па добро, добро!

РУШКА

Ест да! Пушит ћу, пи' ћу, псоват ћу, све – све што год хоћу
радићу! Ко ми шта море?! Све могу што оћу, – све! Никога се
не бојим, ни тебе, – ни тебе, – и да вас је још триста!

ЛУКА

Ма зар ни бога Рушка?

РУШКА

(Нешто дирнута, мирније)

Ни њега! Да он зна за ме не би мени вако било! Он је мене већ
давно изгубио из вида.

РАЂА

Само ти њега немој изгубити!

ЛУКА

(шaљиво)

Пиши ти Рушка њему 'едно писмо!

РУШКА

Чувај се да му га ти не би однио!

РАЂА

(значајно)
Однијећу ја!

РУШКА

(загледа се значајно у Рађу. Замишљено и жалосно)
Па теби је боље, нег је мени.

РАЂА

Није горе.

РУШКА

(Мало замишљено. А онда ненадно одмане руком)
А!

(Момцима)
Дај ми цигар, ко има?

ЛУКА

Ево Рушка, има за те увјек вала!

РУШКА

(подругљиво)
Ех, ал' сте добри! Па дед ми га направи.

ЛУКА

Оћу, вала, и то!
(Мота цигарету)

ПОЈАВА VII

Пређашњи и Милица

МИЛИЦА

(излазећи из куће)
О Рушка, шта и ти ту?

РУШКА

Ето дошла.

МИЛИЦА

Нека, нека!

ЛУКА

Не море она никако без нас!

МИЛИЦА

Па и ко би, без таквих момака.

РУШКА

Сви су они прави, познам ја њи! Еј камо пусте среће, да њих
Рушка не позна!

(момку)

Додај де тај цигар.

ЛУКА

Ево вала па запали!

РУШКА

(Пали цигар и пуши, сви ју гледају, значајно)

Твој брат има бољи дуван!

ЛУКА

(враголасто, смијући се)

Зар бољи Рушка, а?

МИЛИЦА

Ес' гладна Рушка?

РУШКА

Нијесам вала, нег' нешто ме ка' рука боли.

МИЛИЦА

Од чега јадна.

РУШКА

Не знам, нек ако се нисам убила онда, кад сам ишла са сајма.

ЛУКА

Е, сајмари, Рушка, сајмари!

МИЛИЦА

Та боме сајмаре и други

(Рушки)

Аха, па како паде?

РУШКА

Боме паде.

РАЂА

(за се)

Боме паде!

РУШКА

Свратио ме онај несретни Симо Зидарев па онда Лука, онај Брујић у биртију и напише ме брате, да нијесам могла ни корачити.

МИЛИЦА

Хм, – па како дође кући?

РУШКА

Вала ни данас не знам!

ЛУКА

(смијући се)

Знаду они!

РУШКА

(погледа их прозирно)

Хм!

МИЛИЦА

Па што пијеш јадна Рушка?

РУШКА

(с' увјерењем)

Нека стрина, оћу!

ЛУКА

(двојбено)

Не пије она сама.

РУШКА

Како кад и како ко!

ПЕТАР

(ненадно)

Ух, гледајте, гледајте, паде 'една звијезда!

СВИ

(гледајући горе)

Јој, јој!

РАЂА

И звијезде падају!

МИЛИЦА

Боже чија ли је!

ЛУКА

Сад, камо она паде?

СВИ

Збиља камо паде?

РАЂА

Е-е-е, велика 'е то приповијетка!

МИЛИЦА

(ненадно Рађи)

Збиља, Рађа 'ајд' нешто приповиједај! Ајде борати!

СВИ

Ајде, ајде, Рађа!

(Намјештају се).

РАЂА

Па и шта би?

СВИ

Шта било, ти већ знаш, - 'ајд'!

Настаје тишина Ноћ са звијездама Рађа поникао главом као да мисли, сви шуте, некоји сједе, а некоји леже на трави. Милица ближе кућном прагу сједи, подаље од Рађе, – Пауза!

РАЂА

(лаганим суморним гласом)

Давно, давно већ, било у гори негђе 'едно језеро. Нико није зна' за њ, нег сунце и мјесец, огледајући се у њем сваки на свом путу, и лијепо младо момче чувајући овце у мрачном ладу стари' борова... и свако јутро огледа' се он у језеру, надмећући се у "љепоти" са сунцем, а меки гласови његове фруле, што су се разлијегали по гори, мамили су језеркиње виле из језера. Једног је дана тако 'едан звук његове фруле гано срце у лијепе виле и она је изашла на површину, угледала његово "лијепо" јасно лице и замиловала га ... Дани су им пролазили у миловању тако, да нијесу опажали кад се данило, кад ли смркавало. Они су живјели у својој срећи и миловању, а да нијесу ни знали, да на свијету има још толико патња и мука... Ал' невјера идући по свијету залута 'едног дана, у мрачну гору на језеро, загледа се у лијепе момкове очи, занесе 'е чистоћа његова погледа и оно га узе за руку и поведе собом ... А кад се мјесец опет попео на борје, нашао је лијепу вилу саму ... Сједила је у бистром језерском валу, гледала у таму шуме и чекала њега ... Али њега више није било ...

(Пауза)

Чекала га 'е два дана, и није га дочекала; диже се да га тражи. Звала га је, – и њезин вилински глас ломио се по горским пећинама и остале борове. Развличила се у сваку провалију, у сваку шпиљу, завиривала у сваку дупљу дрвета, ал' га није нашла ... Облада је туга, омрзе јој живот, и она 'е проклињала своју судбу, чупајући у горком туговању злаћану косу с' главе, расипљући је по гудурама и пећинама и куд је год падала њезина злаћана коса, туд је послије ницало смиље...

(Рађа доврши. Ови оборили главе, замислили се. Ништа се не чује осим тихог јецања старе Милице код врата Пауза).

РУШКА

(Послије паузе, тихо бесвјесно)... и она је проклињала своју судбу и у горком туговању лупала
злаћану косу ...*(Рађи)*

И није га нашла?

РАЂА

Није!

ЛУКА

Ка' и ти, Рушка!

СВИ

Баш ка' и ти! Баш ка' и ти!

РУШКА

Ја га и не тражим!

ЛУКА

Он ће сам доћи!

РУШКА

(с' увјерењем)

Не, он неће доћи. Не море доћи.

ЛУКА

Ко Рушка, твој муж?

РУШКА

Е он. Он неће доћи! А и зашто би? Ко ме?

ЛУКА

Па теби јадна!

РУШКА

Шта ће код мене? Што? Оставио ме у животу у ком сам га
морала и данас чекати. Било је лако, – то сад тек видим! А он
одједрио, – носило га море даље и даље од нас, а ја остала ...
Хм! Каква? Ето – па онда да к' мени дође! К' мени!?

ЛУКА

А ако он дође, Рушка? Е збиља ако он баш дође?

РУШКА

Ако и дође, неће к'мени доћи!

ЛУКА

Ако те буде зва' к'себи?

РУШКА

(с ватром)

Онда ћу му ићи – да'ћу му да ме мучи, пребија, гази по мени, плује ми у образ, да ми извлачи душу 'нако да полагаано ум-ирем! ... Да ми кида и реже комад по комад од мене ...

МИЛИЦА

Немој јадна, како би то?

ПЕТАР

Шта ће то теби, Рушка!? Е-е-е, треба би момак, ко би то од тебе радио!

ЛУКА

Вала од мене не би нико, па да сам му покла' све шта 'е има, матер и оца и дјецу ...

ПЕТАР

Вала ни од мене!

РУШКА

Па ако ћемо право ни од мене! А и зашто? Зашто, ето нека дође и рече! Онда кад сам била најлепша, кад сам му требала бити најмилија, онда ме ето оставио, да живим с' његовом матером – змијом! 'Ест да живим на истом комаду земље што га је он оставио, и на коме није ћио патити се ... мене 'е матер зна оставити да се патимо! ... Срца није има', ни за ме ни за матер му ... зашто ме је оставља', зашто? Кад смо нас двије могле живјети тамо, – зашто он није оста', ... прохтјело му се скитње, а ја уз матер му на мукама ... ух не да се то рећи! ...

МИЛИЦА

Боме баш! ...

РУШКА

(све страственије)

Па ето сад да ме још пребија! Мене да пребија, зато шта 'е у свијету већ неколико година радио бог зна шта! Ужива' – а пустио мене да бура са мном витла, како јој је по вољи било! 'Ели онда, још батине!? ... Нек се не подуфа јер цркве ми видиш у три маха биће богин! ...

МИЛИЦА

Па шта ћеш онда јадна? Ку' ћеш?

РУШКА

Ево 'вако, 'вако до смрти!

ЛУКА

И никад ти неће бити зло!

РУШКА

(самосвесно)

Неће вала! Ко ми шта море? Нико ми не заповједа. Никог се не бојим, радим што оћу, живим како оћу! Заврнем сукњу, спустим косе низ чело, дигнем главу, запалим цигар, па ...

(упије усницама)

ЛУКА

Бора ми да је баш тако!

МИЛИЦА

А свијет, јадна, свијет, село?

РУШКА

Шта свијет? Шта село? ... То све из зависти стрина! Они би ћели да ја просим, да се потуцам, – њи боли шта 'е мени тако – ал да! Није свачије уза село пјевати!

ЛУКА

Душе ми није!

МИЛИЦА

Немој ти јадна тако, већ лијепо гледај да се пристаниш гђе, па да дочекаш свог мужа, да га замолиш, Па лијепо к'њему!

РУШКА

Ма немојте стрина, бора вам, он се неће вратити!

СВИ

А да, а да!

МИЛИЦА

Ма бог зна шта носи дан шта ноћ! Једнога јутра може на једном у селу осванути.

ГЛАСОВИ

А а а!

РУШКА

(Као двојећи)

Хм!

(одлучно)

Не, не, он се неће вратити!

ЛУКА

Зна она шта ће! Она ће Рајку кад се врати из Славоније!

СВИ

Борами, њега она чека!

РУШКА

Он ће се и вратити!

ЛУКА

Почем знаш, Рушка?

МИЛИЦА

Да ти није писа' јадна?

РУШКА

Не, није, ал' знам! Некако све у мени шапће: "Дођи ће"! свака ми жилица дрхће, кад помислим како ћу стати предањ' ...

МИЛИЦА

Шта га још увјек милујеш?

ЛУКА

Не заборавља се то боме!

РАЂА

(значајно)

Не заборавља боме!

РУШКА

Замиловала га? Прошло 'е то вријеме, стрина кад сам ја њега под јасењем изчекивала. Сваке ноћи крапа сам се ван, вукла у сјену изгледала га и шаптала: "Оће ли доћи"?!"

ЛУКА

Ка' и сад!

РУШКА

Да баш ка' и сад. А онда кад би се показа' срце ми се грчило, престајало куцати, дрхтала сам, умирала сам ... А он би доша' "Не бој се, он се неће вратити, – све ћу дати за те, све и срећу своју!" говорио ми је, а мјесто свега ја сам њему своју срећу ... сву своју срећу дала ... и онда сам се почела рушити ... почетак мојије' мука ... Почетак у његовој кући, камо ме 'е привука' да докрајчим и да ме са свим утуче ...

(све страственије)

И онда:" Изиђи"! била је ноћ ... плакала сам ... потуцала сам се и

(нехајно)

а што! И онда све оно друго.

МИЛИЦА

Сиротице моја!

РУШКА

И сад га чекам да му кажем све ово и пуно више! Чекам га да му исприповједам како ме немислосрдно турио, чекам га да му загледам у очи, дуго да дрхће, умире од страха; ох људи – кад би ви знали колико је тај нечовјек уграбио мени? Разорио ме! Ево, ево, видите ли! Свачија сам, свачија само не своја! Упропастио ме! Ја немам више ништа, ништа! Ето, ништа, ни бога свог немам! ...

МИЛИЦА

Немој тако Рушка!

РАЂА

Тешко ономе који праведноме одузимље правду!

МИЛИЦА

Боме тако 'е!

РАЂА

И виђе Исус како се народ натиска за једном женом, која 'е згријешила и како се набацује на њу камењем. И настаде вика: "Господе, љуто 'е згријешила"! И настаде вика: "Убијте блудницу!" А Исус рече: "Само онај који 'е без гријеха нека баци камен на њу" ...

(пауза Сви га гледају. Сумор)

(наставља)

И нико није има' снаге да дигне камен!

(Пауза Сви шуте. Тишина Ноћ.)

(Рађа се лагано диже као сјена Слаб је.)

Лаку ноћ!

ЛУКА

Е па чекај и ми ћемо! Рушка ош' ти?

(спремају се).

МИЛИЦА

Ајте ви она ће ноћас код мене спавати.

СВИ

Е па лаку ноћ!

МИЛИЦА и РУШКА

Лаку ноћ!

МИЛИЦА

Чувај се Рађа!

ЛУКА

(Крадом Рушки)

Чекаћу те код врбе!

РУШКА

(с досадом)

Пусти ме!

ЛУКА

Јавићу ти се! Лаку ноћ!

(одлазе)

ПОЈАВА VIII

Милица и Рушка

МИЛИЦА

Е, ајдмо и ми Рушка!

РУШКА

(замишљена тргне се)

Још мало стрина.

МИЛИЦА

Е па добро, – ја одо, – а ти дођи, кад оћеш!

РУШКА

Оћу!

МИЛИЦА

Лаку ноћ!
(гледа у небо)
 Лијепе ли ноћи, ко се богу моли!
(одлази, с врата)
 Ја нећу закључавати.

РУШКА

Добро, стрина!

МИЛИЦА

Тако. Лаку ноћ!
(оде)

РУШКА

(тихо)
 Лаку ноћ!

ПОЈАВА IX

РУШКА

(сама сједи, замишљена. Тишина. Пауза. Онда се диже и пође у кућу. Одједном се разлијегне дугачки зов, као из какве долине. Рушка се дигне, промишљава, часак. Схваћа да је то за њу знак. Пође према излазу, врати се натраг као да се бори. Опет слаби зов. Она опет пође. Стане као да се нечег досјетила, одмане руком одлучно пође натраг, легне на сједало као сломљена, замисли се часак и онда јасно развлачећи)
 Хм ... Америка!
(послије мале паузе)
 А да се збиља врати? ...
(загледа се у једну тачку. Пауза.)

ЗАВЈЕСА ПАДА БРЗО

ТРЕЋИ ЧИН

Соба, постеља, пред њом сандук. Сто, двије столице. Прозорчић један у проспекту, други десно. – Лијево врата

ПОЈАВА I

Милица и Јања

ЈАЊА

Боме се ове године нешто рано купимо кући!

МИЛИЦА

Е боме сестро, јесен. Ноћи заладиле, а у остатак не мореш без аљинца ни у траву, да 'е набереш телету.

ЈАЊА

Фала богу само кад смо оно ма̄ло крме унијели под кров.

МИЛИЦА

А 'ели 'е било колко?

ЈАЊА

А бјежи јадна, не се шта виђети, то толико, да се адет проведе.

МИЛИЦА

Е шта 'ш! Ђе нема главе нема ни узглавља. Ђе ћеш ти што без мушке главе уперити!

ЈАЊА

Боме да! Цијело љето кад је рад и посао' нема и' – код куће, одбацају у свијет, а жене јадне саме, не знаш ошли прије ђетету ил' у поље, ил' благау ил' јелу, све ти је друго на врату!

МИЛИЦА

Боме баш да 'е тако.

ЈАЊА

А сад ето долазе на готово. Ето онај Мићајков се већ вратио прекиноћ, па неки дан и ено прође цијела 'рта амо у Вилајића село, па тако редом! Јовакица ено приповједа да и' се неки дан искрцало у Бремену за амо сијасет нашије. Вели, ето, ако не лаже, да 'е и Рушкин муж међу њима!

МИЛИЦА

Не лези враже, па то би он мора' банути сваки час!

ЈАЊА

Е ето свашта се догађа. Људска главо несретни мосте, свашта ли и прео тебе прећи мора ...

МИЛИЦА

Мора, боме, мора. А јој да ти је знати шта 'е преко моје јадне, чемерне главе прегрмило! Да ми није ништа, нег што сам свог друга закопала, а остала сама с' дјететом. Сам бог ми је свједок, колко сам препатила док сам га дигла на ноге!

ЈАЊА

Вала не жали труда, прави ти је. Имала си се око шта и мучити!

МИЛИЦА

То ми је још једина утјеха, шта 'е здрав и виђен. Ено, пише ми сестро, у задњем писму како га камаради радо имају! Вели "Да ти мајко моја мила, видиш, ће ти ја радим, мислила би да нећу никад на сунце изаћи!

ЈАЊА

Жалости моја!

МИЛИЦА

Вели: "По два километра под земљу идемо!"

ЈАЊА

Вај! Зашто бого мој? А шаље ли ти бора ти?

МИЛИЦА

Бога ми ето прелијепо шаље! "Нећеш ми" – вели – "мајко, бити жељна каве, па макар ја и дубље иша' у земљу."

ЈАЊА

Ето, па се сад лијепо моли богу да му здравље и срећу да, па да ти га бог поклони и здравља натраг поврати!

МИЛИЦА

Боме поврати! А и писала сам му, да ми се што прије кући попашти, – уби ме, сестро, самоћа и рад. Ето сад ова Рушка пристанила се код мене, па ми чисто љепше и починула сам уза њу!

ЈАЊА

Вала си и ту души мјеста уватила! Ко сироту пристрани и њега ће бог!

МИЛИЦА

А ето и она се јадна смирила, не потуца се више, – лијепо дошла к' себи! И право чељаде душе ми!

ЈАЊА

Па велиш поправила се?

МИЛИЦА

Ма, 'ест, сестро, предобро. Нит јој више пада на ум, скитња,
нит то вино, – па ни ти цигари.

ЈАЊА

Е фала ти боже! Окренула се чисто душа у жени! А молим те
спомиње ли мужа?

МИЛИЦА

Ма друго, не би река' нег да нешто слути. Савки час изгледава
ил' на врата, ил' на пенцер ка' да нешто чека. Ето вели неку
ноћ уснила га.

ЈАЊА

Ето молим те!

МИЛИЦА

'Ест друго све у бога, – али ја се бојим, да њој неће добро
додијати!

(Извана некаква граја)

Каква 'е то вика вани?

ЈАЊА

Гле молим те!

*(обије се дижу и прилазе прозорчићу. У том се нагло отворе
врата и улазе три до четири момка).*

ПОЈАВА II

Исти и момци.

ЛУКА

(брзо)

Ђе је Рушка?

СВИ

Ђе је Рушка, ће 'е Рушка? Добар дан стрина! Ђе је Рушка?

МИЛИЦА

Бог с' вама људи, што ће вам Рушка?

ЛУКА

Ено доша' Илија!

МИЛИЦА

Муж јој! Доша' доша' велиш?

СВИ

'Ест доша'!

ЛУКА

Чудим се ја што се пред његовом кућом скупио свијет, па брже оставим сјекиру и све, – па тамо! Знаш запањιο сам се кад сам га видио!

МИЛИЦА

Па кад дође?

СВИ

Ето пред уру!

ЛУКА

Дође њи' 'рпа – па да видиш, стрина, каки и' 'е сунце опалило! Поцрњели ка' цигани! Имаду некакве инглешке чизме, с' ово-ликим петама. Ма ће 'е Рушка?

СВИ

Ма ће 'е она?

МИЛИЦА

У вани је неђе, ја не знам!

(прилази прозорчићу)

Рушкаа! Ооо Рушкааа! ...

ПЕТАР

Збиља стрина, река 'е и к вама доћи.

МИЛИЦА

А што јадан? Да није због Рушке?

ПЕТАР

Није нег пита 'е за вас, – вели, да вам има нешто испоручити!

ЛУКА

Сигурно од твог Милана.

ПЕТАР

'Ест, 'ест од Милана.

ПОЈАВА Ш

Исти и Рушка

РУШКА

(чим уђе одма' је салете).

СВИ

Рушка, мени муштулук! Мени муштулук!

ПЕТАР

Не, не Рушка, мени муштулук!

СВИ

(гурају се до ње)

Мени, мени Рушка!

РУШКА

(зачуђена као да слуги)

Шта 'е?

ПЕТАР

Доша' ти муж!

ГЛАСОВИ

Муж ти доша'! Ено их код куће!

РУШКА

(Као да их не схваћа Сабира се).

ЛУКА

Ено га код куће! Да видиш како ти је лијеп! А свекрва ти око њега игра као зврк! Не би река' ни да јој је тридесет! Вала млађа од тебе!

МИЛИЦА

Ђе неће! Дуго 'е без њега и била. Не зна то свак, како 'е мајчином срцу, кад тако дочека сво'е дјете.

РУШКА

(ненадно из мисли)

А он, шта он?

ЛУКА

Ма ништа! Доша' па ето. Са' ће и амо, само што није.

РУШКА

Амо?

ЛУКА

Е амо, обилази редом. Са' је најдаље код Милојевића кућа,
(с увјерењем)
а онда ће долином амо; ма ето га приправљајте се.

РУШКА

(ломећи се)

Стрина, ја нећу, ја не могу дуље оће остати! Дошло 'е!
Свршава се! Ту је сад све!

МИЛИЦА

Ма шта 'е дошло, шта ли се свршава? Немој ти ђетињити? Боме дјете свршавају се твоје мукe!

СВИ

Бора ми тако 'е!

РУШКА

(Очајно Милици)

Стрина тако вам Бога, заклињем вас, не пуштајте ме од себе!
Не одбацујте ме! Све ћу вам бити, радићу вам, слушаћу вас,
благосиљаћу вас, само ме не дајте!

МИЛИЦА

Па добро сине мој, добро! Ти знаш да ја тебе не ћерам, већ
говорим само, шта 'е за тебе боље! Ајте ви дјецо изидите пре-
дањ', а ти Рушка ајде па се прибери, да га знаш дочекати, па
лијепо паметна буди!

ПЕТАР

Ма ево њи'!

МИЛИЦА

Отво' де им!

ПОЈАВА IV

Исти и Илија

ИЛИЈА

(с врата)

Ђе 'е та моја стрина?

МИЛИЦА

А Илија жив ми био. Добро ми доша' сине мој!
(заплаче)

ИЛИЈА

Боље наша!

МИЛИЦА

(кроз сузе)

Ма дај де да те стрина пољуби рано моја!

(Љуби га у чело)

Па како си сине; сједи ево ође сједи, – доваде тај столац!

ИЛИЈА

Фала вам стрина!
(сиједа)

МИЛИЦА

Ма де' те људи, и ви се збијте, има фала богу мјеста.

ПЕТАР

Фала, фала а да има!

ЛУКА

Ђе није чељад бјесна, није кућа тјесна!

МИЛИЦА

Па си ми се ка' нешто удебелио!

ИЛИЈА

А ето и нијесам. Чини ми се да сам дебљи отиша'.

ЛУКА

Боме и нијеси, Илија!

МИЛИЦА и ИЛИЈА

(Тихо разговарају).

ГЛИШО

(афектирано)

Ма мора, како ћу рећи, дебљи постати. Свијет боље храни – ево шта 'е из мене направила варош погледајте.
(глади се по образу).

ЛУКА

Вала ништа Глишо!

ГЛИШО

Па да за бога милог и за душу, ви не знате шта је то варош, и какав он кост даје, ил боље рећи храну, како ви то по вашем кажете! Ту шницлини, сафаладе, ту розбрателни, ал шта ту – ту, није ништа! ...

ЛУКА

Госино му тане!

ГЛИШО

(мало увријеђен)

Ах шта ви знате! Ништа него се кесити и то је све. Немате појма о варошком "билдунгу"!

ЛУКА

Вала, Глишо, и ти с' чисто другим образом доша' натраг!

ПЕТАР

А онај први оставио тамо!

ЛУКА

А није он онај први ни понио.

ПЕТАР

Није га ни мога' понијети!

ЛУКА

Кад га није ни има. А Глиши?

МИЛИЦА

Ма шта сте ту узжагорили, пустите ме да с' Илијом продиваним!

ЛУКА

Ето ми мало ударили у разговор.

МИЛИЦА

(Илији)

Аха сине, па онда како е'?

ИЛИЈА

Па рад, стрина, велики рад. ... мучан и тежак рад ... Одеш с' посла, да што по'едеш, и онда да починеш. Завучеш се у своју лођу и лежиш. Жмарци ти пролазе по мишицама, рукама, ногама ... свуда; у глави ти бруји, лупа а вани ноћ! Заклопиш очи

а ка' кроз сан долази до тебе некакво зврјање, штропот. Помишлиш на све амо.

МИЛИЦА

Жалости моја! А срце заболи, а Илија?

ЛУКА

Ђе неће заболити! Оставити све своје и отићи у далеки свијет
ђе си сам.

СВИ

Боме сам

ИЛИЈА

А онда отвориш очи. Дани се ... Одасвуд лупа, бука, врева,
метеж, рад ... Дигнеш се зирнеш ван, а испод тебе у магли
растега' се град – Ух, да га видите!

ЛУКА

Не мош ни прегледати! Вели Исо Главан, да има кућа ка' одавлен
до бреза ...

ПЕТАР

А лаже он, лаже ... Ђе 'е ишо?!

ЛУКА

Ма, борам ето, ко'е још био под орасима, кад је он то приповиједа'?

СВИ

Ма лаже велим ти!

ПЕТАР

Бјежи бора ти, даљи 'е то! Па још толика кућа!

МИЛИЦА

А има бора вам свачег на свијету!

(Илији)

Па велиш магла тамо?

ИЛИЈА

Магла ил' дим, шта ли, не знате право – а и мора бити. На стотине и стотине фабрика има тамо та све видиш, како из шупљих торњева сукља дим и слијеже се на град.

ЛУКА

Па како се не погуше у том диму?

СВИ

Е збиља, како се не погуше?

ИЛИЈА

Па научи се чо'ек и на дим и на онај отровни зрак што излази из рудника, па опет на испаривање мора.

МИЛИЦА

А јој, јој мени јадној, што ће ми сад Милан без тебе тамо!

ЛУКА

Што би! Што и с њим!

МИЛИЦА

Убиће га то све, прејадна ти сам!

ИЛИЈА

Неће стрина, не бојте се, он је здрав па и ради.

МИЛИЦА

Е мој синко, мој синко ...

ЛУКА

А збиља, 'ели велико море? Веле да му нема краја!

ПЕТАР

Ајд богати, ти увјек нешто измишљаш! Како неби било краја?
(*смијући се*)

Све има крај борати!

ЛУКА

Ма оно има крај, ал' га не видиш! Веле! Не море га око пре-
нијети, толико 'е! Па онда веле: лађе ка' кућа...

ПЕТАР

(смијући се)

Боме је тебе неко гадно насамарио!

ИЛИЈА

Не, ка' кућа, већ ка' стотину ваки кућа

СВИ

(чуде се)

Ааа!

ИЛИЈА

Па се љуља, љуља ка' каква нема, стоји и чека ... а ми на њем,
крцаћемо га. По педесет метара дубоко у њем ... а море и онај
зрак гуши те ... Наједном зачујеш високо више себе горе:
"Хоооп". ... нешто лупне ... машина зазуји ... зазвече синцири,
ти погледаш горе ... На 'вако дебелим
(показује мишицу)

затегнутом ланцу виси терет од неколико стотина центи ...
спушта се ... шкрипи .. са'ће-на- и већ по сто црније, пуније
жуљева руку, дижу се да га прихвате ...

ЛУКА

А да синцир пукне?

ИЛИЈА

Ни комадића не би од тебе остало!

ГЛИШО

(важно)

Једноставно би умро! Нема те!

МИЛИЦА

Јој мени! Јој мени!

ИЛИЈА

Па у руднику! Дубоко у земљи, мрак, ту се и по ноћи ради ...

ПЕТАР

Па и по ноћи?

ИЛИЈА

И по ноћи!

МИЛИЦА

Па кад спавате?

ИЛИЈА

Ту нема умора, ће се за новац ради. Ту сам и са вашим Миланом радио!

МИЛИЦА

Па и он ту, јадна ти сам!? Па како 'е унутра, жив ми био?

ЈАЊА

Ка' под земљом!

ЛУКА

Ка' у гробу стрина! Како би било!

МИЛИЦА

Ма немојте јадни!

(Илији)

Дед сине слатки приповједај ми како 'е унутра?

ИЛИЈА

Јадно стрина! Ружно, до бога, ружно ... По хиљаду нас ... С лампицом тако ту

(показује)

копамо, па све дубље и дубље. Све некако ладније, загушљивије ... влага убија ... на'едном некакав шум. Мала грудица земље озго, па мало већа а онда још већа ... онда наслага – хрпа – усов – обранак; бучи ... ломи се... крши, настаје ломњава, ... грмљава ... страва ...

МИЛИЦА

А јој, па он ту велиш! Неће он мени бити ту, макар ја гладовала.
Писаћу ја њему.

ЛУКА

Па то вели, бити жив у гробу.

СВИ

Управ тако!

ПЕТАР

Вала не би ја!

СВИ

Вала ни ја!

МИЛИЦА

Вама неће ни он. Одма' још данас отићу Петрици писару, да
ми напише писмо за њ ...

ИЛИЈА

Па није то тако често, стрина. Ријетко се дешава. А зашто да
му одузимљете тако лијепу заслугу.

ЛУКА

Ма шта ће ти заслуга, кад изгубиш живот.

МИЛИЦА

Тако 'е душе ми!

ИЛИЈА

А шта ће ти живот без заслужбе? Што? Има њи' таки доста с
ове наше стране. Дођу, мисле има рада, а онамо све пуно.
Фабрике, рудници, бродови, – све пуно, а наш човјек невјешт,
неук, не зна се снаћи, тражи и тражи оно што 'е са собом донио,
и опет тражи – а нема! Шта, – шта онда, – изгубе се, а тамошња
влада шаље га натраг!

ЛУКА

Штета онда шта 'е и иша!

СВИ

Па да нег штета.

ЛУКА

Тако 'е 'едне године вратило њих преко петна'ест!

ПЕТАР

Е оно 'е било ради кривих пасоша!

СВИ

Ест, ест, ради пасоша!

ИЛИЈА

С кривим или правим пасошем не иди од своје куће! Љепше 'е ту! Измучиш се, и радиш а зашто? Много си ближе смрти ти сам – а онамо твоја земља, твоја кућа, све пропада лагано ... Губи се – као што се губимо ето и ми.

СВИ

Борам тако 'е!

МИЛИЦА

Боме никуд од сво'е куће. Шта би ја сад дала за мога Милана, да ми је ту!

ЛУКА

А и он ће на скоро!

МИЛИЦА

Е бог зна!

ЛУКА

(Устајући и спремајући се да оде)

Е боме он сам, он једини управља са свима нама, фала му и слава ... Шта ћеш! Док год чо'ек живи није доста паметан!

МИЛИЦА

Оде ли ти?

ЛУКА

Одо' боме, а да што ћу!

(онима)

А и ви ајте радити! Есте ли чули како се у сви'ту ради! Ајте!

Пази овог

(једном момку)

Како се заврга заушњацима! Не би га било срам да се ме сирачама рани! Ка' прасе! Ја!

МИЛИЦА

Ма не ћерај ми народ из куће.

СВИ

Идемо ми и онако, стрина. Збогом!

ПЕТАР

Доста смо вала и чули.

ЛУКА

Вала ме неће море носити, ја му добар стојим.

ПЕТАР

Вала ни мене! С богом стрина! С богом Илија!

МИЛИЦА и ИЛИЈА

С богом!

ПОЈАВА V

Милица и Илија

МИЛИЦА

(послије мале паузе)

Е тако 'е то мој синко, тако па шта сад мислиш?

ИЛИЈА

Како, о чем?

МИЛИЦА

Па шњом јадан не био, с Рушком! Знаш ли?

ИЛИЈА

Шњом? Шта би ја шњом? Није ли ме ујела ка' нико њезин, није ли ми сурвала оно крова над главом, убила ође међу вама, све оно што сам ја у туђем свијету ево ту

(показује на прса)

чува и стјеца!? Није ли угушила све оно људско у мени. Па онда ви питате стрина, што мислим ја шњом!

(нагло)

Ено јој, ено, нег се убије, ено јој воде нег се угуши и чудим се да ме чекала!

МИЛИЦА

Немој јадан тако, немој!

ИЛИЈА

А!

(јетко)

МИЛИЦА

А борам је и њој тешко сирота, – и знаш, да се чудно поправила ... Нег ето кажем ти, погледај кроз прсте, – паметан си, а што ти ја морам говорити!

ИЛИЈА

Па ви стрина, ви? Шта сте је примали? Шта ће вам?

МИЛИЦА

Па куће јадна?

ИЛИЈА

Куће? Имала 'е она куд, да 'е права жена! 'Ест имала. Ено њој тамо куће, у коју сам је увео пред четири године, па ено моје матере.

МИЛИЦА

Није она могла шњом!

ИЛИЈА

Није могла?! Није хела, реците! Враг је у њу уша' и повео је за собом а није било никог, ко би га убио у њој! Да, да није!....

МИЛИЦА

Ја не знам!

ИЛИЈА

Па ће је сад? Сакрива се?

МИЛИЦА

Не сакрива брате, – вани, ето ја ћу је звати!

(с врата)

Рушка! Рушкаа!

(излази и затвара врата за собом).

ПОЈАВА VI

Илија и Рушка

ИЛИЈА

(Остаје сам. Као да се ломи што би учинио. Послије подуље паузе улази Рушка. Више се увлачи и стане прав врата. Почивка. Он је тврдо и дуго гледа, као да не може до ријечи доћи. Тврдо)

Дочекала си ме!

РУШКА

Не, нијесам те ни чекала!

ИЛИЈА

Чекала си другог!

РУШКА

Можда!

ИЛИЈА
А мјесто њега искрса' ја!
РУШКА
Видим!
ИЛИЈА
А видиш ли све оно друго?
РУШКА
Хм!
ИЛИЈА
Претвараш се!
РУШКА
Немам зашто!
ИЛИЈА
Пецкаш!
РУШКА
Пецкаш ти!
ИЛИЈА
Чувај се!
РУШКА
(*Хоће да оде*)
ИЛИЈА
Стани!
РУШКА
Шта би?
ИЛИЈА
Питаш, шта би? Ти питаш шта би ја, ти која си у један час навукла нада нас облак из кога 'е ударио гром и разрушио све! Ти која си с врагом, што ти се завука' у то бесрамно тијело, уништила и сурвала све моје! ...
РУШКА
А ко је сурва мене? Ко је упропастио мене?

ИЛИЈА

Мене питаш?

РУШКА

Ђе је било оно, што ме повело за собом да будем така? Ко је убацио у мене оно, што ме обезнанило, смутило ми умље и довело ме ево довлен! Ко? Ко?

ИЛИЈА

Ај! Ај!

РУШКА

Ко је мени крив, да сам се без среће без младости, без поштења и свега, повлачила по земљи ка' авет каква, да сам се сурвала и кршила од немила до недрага, ђе било оно, оно нешто уза ме, што ме могло сачувати и дати ми вида. Ђе!?

ИЛИЈА

Убила си ти то у самој себи, ако си икад и имала шта!

РУШКА

Убили су ми други!

ИЛИЈА

Други?

РУШКА

Да, други! Ти, па матер ти, – та онда редом, бацали сте ме ка' какву крпу, млатили ме, газили, тукли, ниђе лијепе ријечи, ниђе савјета, сама ја и мој бог! ...

ИЛИЈА

Давно си га изгубила!

РУШКА

Чувај га се!

ИЛИЈА

Зашто да га се ја чувам. Фалило ти је шта док си узаме била!

РУШКА

Фалио си ми ти!

ИЛИЈА

Није нег сам још треба' тебе са собом повести у туђи свијет!

РУШКА

Нијеси треба' ни ти одлазити!

ИЛИЈА

Нег да се мучим и пребијам ту на пуну комаду земље?

РУШКА

Мучио си се и пребија више тамо!

ИЛИЈА

Ест, мучио сам се, пребија сам се! А у тој муци и патњи великој,
големој

(иронично)

тјешили су ме гласови лијепи и добри о мојој жени! ...

РУШКА

(као да ће нешто рећи)

ИЛИЈА

И док сам ја стрепио, кад ће ми се комад литице ил' земље
сурвати на главу и здробити ме, – док сам гледа' у смрт, мучећи
се и за се и за те, да и за те, – док сам

(стисне шаку)

с оваком маленом душом исчекива' час, кад ће ми у мучном и
тешком напору препући срце, дотле си ти, змијо, смишљала
начин како да ми отрујеш живот и ум, – дотле си чекала час
да се огријеш на туђем срцу ...

РУШКА

(с увјерењем)

Морала сам!

ИЛИЈА

Морала си! Зашто морала? Ваљда зато што нијеси имала уза се оно, чега ти је послјије и превише било, – што ти је фалило оно, што те навело да свом рођеном ђетету закрнеш вратом, срам те било, срам бога и људи!

РУШКА

И трпила сам зато ... Трпила сам љуто и све оно што је послјије надошло, није ме болило, није већ за то што је све у мени говорило, да сам то љуто и прељуто испаштала.

ИЛИЈА

О још нијеси, не!

РУШКА

То ја знам!

ИЛИЈА

И ја знам! Знам добро! Доћи ће за те час кад ћеш ти то још љуће осјетити. Заболиће то тебе прељуто, и ти још имаш да поднашаш покору ...

РУШКА

Пред богом!

ИЛИЈА

И преда мном! Иако ме нијеси стисла за врат, ка' онога, ал' зато си ме друкчије убила. Видиш ли? ... видиш ли змијо?

(пружа руке)

видиш ли ове жуљеве змијо. Ка ораси су! ... За те су поискакали! За те су се и кршили ови прсти који ће ти кад тад извадити ту погану душу из тебе – бесрамнице!
(настрне на њу ал' се загрца сузама и клоне).

РУШКА

(послије мале паузе)

Зашто? Зашто сад то све! Било 'е ... онда, знаш, сјећаш се ... Отиша' си ... Оставио ме саму, с нечим великим, големим, ту.

(показује на прса)

И тебе није било!

ИЛИЈА

(очајно)

О море, море!

РУШКА

(наставља)

А оно, – оно је остало ... за кога и зашто? Ја ето нијесам знала. Дрхтала сам ... изгледала сам те, оћеш ли доћи!

ИЛИЈА

Има сам и коме! Ох, да ме је море! ...

РУШКА

(као горе)

Све јаче, љуће сапињала ме ... Била 'е јесен, падало 'е лишће ...

ИЛИЈА

Ух!

РУШКА

(као да јој се с душе одкинуло)

Пала сам и ја!

ИЛИЈА

Фала ти!

РУШКА

И онда су дошле муке и патње, јади ... и све оно друго за ме и за те, – све ... свако 'е од нас вукло свој живот за собом. Сад се ето свршава ... И ја ево на свршетку свега сагибам се, рушим пред тобом

(кликне)

Опрости ми ...

ИЛИЈА

(Нагло)

Сад да ти опростим? Сад кад си и последњу кап милости, коју сам чува и има за те исциједила из мене!? Сад се савијаш предамном, кад си завршила срамотом и руглом и сасула је на моју главу, – Сад! Сад!?

РУШКА

Ја не треба ништа! Мени не треба ништа! ... Ја не иштем од тебе, да ми на ново вратиш онај живот, којег си започео са мном сада ...

ИЛИЈА

Ни заслужила га нијеси!

РУШКА

Ја ћу и даље овако!

ИЛИЈА

У слободи, да ме и даље срамотиш!

РУШКА

Срамотим себе!

ИЛИЈА

И мене – и мене!... 'Оћеш да докрајчиш живот непоштења и сабласни, на моје очи. А вараш се! Доша' 'е онај, ко ће теби знати скројити узде! Нећеш, куд си ћела! Не!

РУШКА

Ја немам куда.

ИЛИЈА

Имаћеш већ! И то још овај час! Спремај се!

РУШКА

(престрављено)

Куда?

ИЛИЈА

Кући, – оној кући којој треба да дигнеш сад својим животом углед и част!

РУШКА

(ужаснуто)

Тво-јој- ку-ћи?

ИЛИЈА

(Нагло)

Него чијој? Иди!!

РУШКА

(очајно)

Не Илија, све, само то не! Не убијај ... Доста 'е муке било за оно све! Не молим ти се! ...

ИЛИЈА

Иди кад ти велим!

РУШКА

Нећу!

ИЛИЈА

Оћеш ваљда!

(отвара врата)

РУШКА

Оће ме уби, – ал' тамо не идем!

ИЛИЈА

Мораш!!

(зграби је и почне вући)

РУШКА

(с вриском)

Стрина!

ПОЈАВА VII

Исти и Милица

МИЛИЦА

(Улети ужаснуто)

Илија! Рушка!

РУШКА

(отимљући се очајно)

Стрина, не дајте!

МИЛИЦА

(страствено)

Илија, не мучи је!

ИЛИЈА

(Рушки)

Убићу те!

РУШКА

(врисне што је грло носи)

Ја не идем!

МИЛИЦА

Илија!!

ИЛИЈА

А!

(Замане с њом и баци је на земљу. Рушка врисне. Илија је страشان. Милица стоји пред њим. Илија мукло и очајно)

Стрина!

(клоне на столицу и покрије лице с рукама. Рушка се и не диже.)

ЗАВЈЕСА ПАДА

ЧЕТВРТИ ЧИН

(Огњиште. Пар сељака Илија, Бојана и Рушка. Бојана мучљива, љутита. Рушка тиха као презасићена патњама. Слаба је, изубијана. Вани је и у кући настало већ предвечерје. Кишица сипи. Тромо. Сумор.)

ПОЈАВА I

Неколико људи, Илија, Бојана и Рушка

ЛУКА

Ево људи мрака, 'оћемо ли?

ПЕТАР

Вала смо се доста и наразговарали!

АДАМ

А ето тек мало.

ЛУКА

Онда ти, Илија, ка' што ти велим, отиди до опћине, што 'ш се замјерати без нужде!

ИЛИЈА

Што се замјерати? А зашто да се ја њима замјерам! Ено онај начелник оће да буде господар над цјелим селом, а ја да не могу бити господар у мојој кући!

ЛУКА

Ма мореш вала, не крати ти нико!

ИЛИЈА

И не море ми кратити. У својој кући ја радим што 'е мени воља!
Ако ја њу,

(упре на Рушку)

бијем и тучем, моја је! А ако ћемо нашто, заслужила је! Зато
ја ником не одговарам!

ЛУКА

Вала одговараш! Та чо'ек нема права сам себи судити, а камо
ли другом!

ИЛИЈА

Довука сам ја њу амо, у ову кућу ће 'е она требала мене доче-
кати, да 'е жена била, шта сад? ...

БОЈАНА

Мјесто да буде

ИЛИЈА

(отресне се)

Ти шути!

БОЈАНА

Зашто би шутила! Нијесам ја теби ко год; матер сам ја теби,
знаш ли!

ИЛИЈА

Почињеш ли опе', почињеш!

БОЈАНА

Шта би почињала! Ево, људи, од кад ју је довео у кућу, мене
канда ни нема, канда сам му ја ту срамоту на главу нанијела!
Никаква штовања, ни какве лијепе ријечи, само бреца, отреса
се, и чудим се да ме још није почео тући!

ИЛИЈА

(На силу мирно)
Ес' свршила?

БОЈАНА

Ајд' борати!

ИЛИЈА

Тако, сад сједи, сједи, не требаш ништа радити!

БОЈАНА

А да ко ће ти радити, – ваљда она?!

ИЛИЈА

Не требаш ништа радити, само сједи и шути!

БОЈАНА

Лијепо матер пазиш!

ИЛИЈА

(Једва се уздржава)
Само шути!

БОЈАНА

Срам те било!

ИЛИЈА

(Нагло)
Шути кад ти велим!

ЛУКА

Немојте људи божији кавгу заметати!

АДАМ

А да, да немојте!

ИЛИЈА

Не море се поднијети! Рањен сам ја људи, убијен сам, браћо!
Ох, како сам мога лијепо живјети, да ми није ништа, нег што
за мном шапћу и окрећу главе од мене, – други ми се опет
смију,

(наглашавајући)

А он – онај Станишин.

ЛУКА

Немој ти на њ' ни пазити, бора ти, Рајко, остаје Рајко, па ма згрта кумовску сламу!

АДАМ

А и јест га брате искварио свијет.

ЛУКА

Вала ка' никога!

АДАМ

Одкад се вратио, ни налик на чо'ека, троши оно јадне сиротиње, закида оца и ону матер јадну, па попи све, и кошуљу са себе!

ЛУКА

Данас у мало не почини кавгу, – виђесте ли? Ено оста у биртији иза нас он и онај Јанко сулуди. Пију, разбацују се. Е мислиш, 'иљаду пута троше из бисага.

АДАМ

А онамо, – жалост, – сиротиња!

ИЛИЈА

(Суво)

Е шта ћеш! Боли то ...

ЛУКА

Па мора се трпити!

ИЛИЈА

Ма зашто да трпим? Морам ли ја то? Па ето и вољан сам, оћу! – Па трпим, лутам, стиснем зубе и опет гутам! ... Па увијек тако! ... Доклен људи, реците докле?

(упре у Рушку која се дигла и пошла по кући)

Ето! ... Ено 'е, видите ли 'е? Шта 'е оно? Чем је оно слично? Гледам је ка' кугу, која ми сапиње пару, – ено, подвије главу ка' гладан пас, провуче се по кући! –

(Рушки нагло)

Дед се брже макни!

ЛУКА

Немој бора ти, Илија!

ИЛИЈА

(Рушки)

Брже се макни! Не крепавај!

РУШКА

(Клоне на клупу и заплаче)

ИЛИЈА

Ту слиниш? Преда мном!

ЛУКА

Пусти је, јадан!

ИЛИЈА

(Нагло)

Напоље се вуци!

РУШКА

(Мирно сједи)

ИЛИЈА

(Нагло насрне на њу)

Напоље се вуци!

(Сви поустају и закрче му пут).

РУШКА

(Дигне се и пође у собу)

ИЛИЈА

(Дивље)

Не тамо! Не тамо!

(Упре на кућна врата)

Тамо!

РУШКА

(Пође вратима полагаано).

ИЛИЈА

Тамо да, брже! Брже!

(Као диваљ насрне на њу. Сви се умијешају)

Настаје клупко које се размиче. Рушка их обилази и сједа очајно. Узрујаност и као страва Пауза

ИЛИЈА

(Мукло, полагаано)

И то је живот, људи! То је живот! И то сам ја дочека'!

ЛУКА

Е-е-е, шта ћеш!

БОЈАНА

Нијеси треба дочекати!

ИЛИЈА

И нијесам! Оставио сам ја тебе уза њу, да пазиш и на њу и на кућу и на све! Мислио сам да ја имам некога ође, а онамо ...

БОЈАНА

Шта сам ја онда била? Немоћна и слаба, ка' и данас, па да ја 'ајкам за њом, нако уморна и пала, нијесам ни могла. Ето вратио си се, – рашта си је зва'? Шта ће ти'?

ИЛИЈА

(Као с досадом, мукло)

Само мучи!

БОЈАНА

Рађе нек је други пребијају. Зашто да се ти повлачиш по опћини за то!

ИЛИЈА

Крива ми је! Разумијеш ли ме, крива ми је! Онда, ја сам вјенча њу за се, а не за другога! Па и рад срамоте! Ено, рекли би, – Илијине жене, оде с неким, бог зна куда! Све на ме, – све замјера мени, – а да тога није, – ено, ено јој поља, живица, трња, стогова, – ка шта 'е било ...

ЛУКА

Па да нег било, шта ћеш! Заборави! Прошло 'е, ето сад си је лијепо привео к'себи, – добро, – вала и лијепо од тебе.

АДАМ

'Ест вала баш лијепо!

ПЕТАР

Па онда брате мој! Ето и опаметила се, ако ћемо право.–
(У том зујне кроз мутно и кишеливо предвечерје самртничко
звон. Сви дигну главе и слушају изненађени)
Помози боже шта л' то звони?

АДАМ

Сигурно умро неко.

ЛУКА

Звони управ ка' да плаче за неким!

ПЕТАР

Таман ка' да плаче.

ЛУКА

А баш нако вријеме за умирање, јесен – киша! Па ево и ноћ!

БОЈАНА

Боже ко ли је?

АДАМ

(Извирује на прозорчић)

Аха, ено богаља, он ће знати!

(Зове)

О-о-о богаљу! Ком то звони, 'ел? Шта оно вели?

ПЕТАР

Рађа!

АДАМ

Рађа? ... Умро! ...

БОЈАНА

Сирома Рађа!

РУШКА

(Јасно, туробно)

Ова јесен!

(Звоно тужно цилиће, сви нијемо слушају. Пауза. Звоно престаје).

ЛУКА

Е бог му душу помилова'!

(спремајући се да оде)

Ето, пати се и пати. Трпи и трпи и онда у гроб!

СВИ

Еее! Ајдмо! Лаку ноћ!

БОЈАНА

Лаку ноћ!

ИЛИЈА

(излазећи за њима)

Да вас испратим мало.

ПОЈАВА II

*Бојана и Рушка**Кад ови оду ван, Рушка се диже, па као да би хела нешто.*

БОЈАНА

Шта си ушуњала? Шта не радиш? Који ти је враг?

РУШКА

(Тихо, с нестрпљењем)

Прођите ме се, прођите ме се, молим вас, – прођите ме се и ви и сви, – сви ме се прођите! ... И ако не видите да ми је доста, предоста! ...

БОЈАНА

Доста ти 'е! Шта ти је доста? Зафали богу да је он тако добар, млак, па ти попушта, а ја, ја, ја би теби капу друкчије кројила да сам на његовом мјесту!

РУШКА

Скројили сте ми је, не бојте се!

БОЈАНА

Нијесмо још, нијесмо, а има се кад. Добићеш је већ за то што си мени учинила.

РУШКА

(Жешће)

Шта ћете са мном? Шта? ... Ево, убите ме, – задавте ме, – дотуците ме, ако мислите, да се још нијесте наплатили на мени за све оно, што сам вама и вашем сину скривила, – ево!

БОЈАНА

Не да се то одједанпут наплатити, – полагаано, полагаано ...

РУШКА

Па и ви тако, и ви?

БОЈАНА

Ујела си ти мене!

РУШКА

Па добро, ето признала сам .. Савијала сам се пред оба двома, ка' пред иконама ... Молила сам... плакала ... гушила се у сузама, и ви сте остали тврди ... Он, ... добро, има и мање срца, ал' ви, – ви ...

БОЈАНА

За те га нико неће имати!

РУШКА

Ви сте жена, – жена ка' и ја! Ви треба да знате, како ми је! – Ви знате све моје патње, и оне од онда, док смо скупа биле ...

БОЈАНА

Хм!

РУШКА

И онда, бранити ме, – ушуткивати га, не дати му да ме пребија, руши, – ево, каква сам, – ево каква сам слаба, изнемогла, уморна од невоље и удараца.

БОЈАНА

Биће и горе!

РУШКА

Не море горе! А идете ли на то, ка' што идете, онда учините то што брже! Зашто ме штедити? Зашто мучити?

БОЈАНА

Има се и зашто!

РУШКА

(Нагло)

Убите ме, док нијесам заслијепила и да прије него што судим сама себи не учиним чуда, ка' шта ћу га учинити!

БОЈАНА

Пријетиш ли, пријетиш? Жељна си крви!

РУШКА

Крви онога ко 'е попио моју!

БОЈАНА

Још се нијеси доста напила.

РУШКА

Доћи ће час кад оћу, – и није далеко!

БОЈАНА

Чувај де се ти!

РУШКА

За тај се час и чувам.

БОЈАНА
Да ти не би претека!
РУШКА
Дотле ћу ваљда још моћи издржати!
БОЈАНА
Научила си на робији!
РУШКА
Ја сам научила?
БОЈАНА
Због туђе среће!
РУШКА
Због ваше не!
БОЈАНА
Своје нијеси ни имала!
РУШКА
(Више иронично)
Живила сам с туђом!
БОЈАНА
Са срећом мога сина!
Улази Илија
РУШКА
Ал' с вашом не!
БОЈАНА
Крвопијо!
РУШКА
А ви!
БОЈАНА
Срам те било!
РУШКА
Хм!

БОЈАНА

Замукни?!

ИЛИЈА

(Бојани)

Замукни и ти! Шта 'е? Село дижете на се. Покољте се, 'ајд' покољте, зар ми није доста моје невоље?

БОЈАНА

(Рушки)

Ти мени одговараш, аветињо!

ИЛИЈА

Зашути! Зашути! Ја сам ваљда ту!

БОЈАНА

(Рушки)

Змијо!

ИЛИЈА

(нагло)

Зашути!

(Рушки мирно)

Шта чекаш?

РУШКА

(мирно)

Ништа!

ИЛИЈА

Друго нијеси ни заслужила!

(показује јој врата дубоко)

Вуци се!

РУШКА

(Пође, у исти час он је одгурне)

ИЛИЈА

(Иронично, страствено)

Је ли? Ћела би! ... Ноћ је, престала је киша, липа мирише, знаш она липа! Сјећаш ли се, – би ли у ноћ? А а а?

РУШКА

Ђераш ме?

БОЈАНА

Лако те оћерати!

ИЛИЈА

Би ли, – јел'? ... Мало ти је било 'едно, да му стиснеш око врата!
Још би? Још би? Моје нећеш да задавиш, не требам се бојати!

РУШКА

И немаш га!

ИЛИЈА

(Нагло)

А зашто га немам? Зашто га немам?

РУШКА

А зашто га немаш?

ИЛИЈА

(Иронично)

Сигурно за то, што сам ја, док си ти била далеко у туђем
свијету и ломила у тешку раду – провађао ноћи са којекаквима,
варајући тебе, моју добру жену, зато ваљда, што сам пропа',
искварио се, оболио, зато ваљда? Је ли? Одговарај!

(Дигне руку на њу).

РУШКА

(Молећи)

Немој ме! Чини ми се да би се срушила под првим ударцем!

БОЈАНА

О, да то бог да!

ИЛИЈА

*(Пријекорно и мрко погледа матер, и одпукне жестоко, страст-
вено почне шетати).*

РУШКА

(Мирно)

Ја знам а и видим да се овако не море дуље ... Ја сам скршена ... овога и оваквог живота 'е доста, чини ми се, да га ни једно од нас не море дуље подносити! Ријешити се свега ... биће и боље а лако је ... ето ја ћу отићи; рађе, отићи нег овако ...

БОЈАНА

Да те нијесам никад ни виђела камо пусте моје среће!

ИЛИЈА

И ја велим!

РУШКА

(Тихо)

И ја велим!

(Пауза. Илија се шеће. Рушка мирна. Бојана пали лукијерну и сједа крај огњишта).

ИЛИЈА

(Бојани)

Шта 'е с вечером? Шта си се скупила ту?

БОЈАНА

Нек ти је жена да!

ИЛИЈА

Зашто ми је не би матер дала?

БОЈАНА

Све матер и само матер! Сретан би ти био, да мореш сав поса' натоварити на моја плећа а гледати ову ту, како се тови да море лакше душу из тебе истјерати!

РУШКА

(Пође).

ИЛИЈА

Не мичи се!

РУШКА

Да вечеру дам.

ИЛИЈА

(Нагло)

Ни смјеста! Ти да ми даш крваво заслужени залогај и премећеш га по твојим каљавим рукама, ти!

БОЈАНА

Доброг ли изговора!

ИЛИЈА

(Нагло с досадом)

К врагу! Уморна си, слаба си, стара, ено ти врата, устани и ајд спавај! Мени не треба никог! Живио сам ја и без вас!

БОЈАНА

Добро, добро!

ИЛИЈА

Не требам ништа, ни вас ни вечере, распите се од мене, оставите ме – не чините да полудим, – носте се!

БОЈАНА

Отићу ја – синко, – отићу! Мене се лако рјешити!

ИЛИЈА

Избавиће мене бог овог живота!

БОЈАНА

Е-е-е, док је она!
(показује на Рушку)

ИЛИЈА

(Нагло)

Спавати 'ајде!

БОЈАНА

(Одлазећи)

Е мој синко, мој синко!

(одлази)

ПОЈАВА IV

*Илија и Рушка**Илија шеће. Рушка стоји на пола замишљена и на пола пре-страшена. Он одједном стане и непомично је гледа. Подилази га јарост.*

ИЛИЈА

(Страствено)

Ух, реци ми шта си ти, каква си, чему си слична! Има ли звијери, која ти је дорасла?

РУШКА

(Престрашено поникне главом).

ИЛИЈА

Реци, зашто ме осакати? Зашто ме уби?

РУШКА

Била сам безумна!

ИЛИЈА

Луда си била!

РУШКА

И слаба, без снаге ... дошло 'е, завртило са мном и срушило ме! ...

ИЛИЈА

(Исправљајући је)

Завртио с тобом и срушио те!

РУШКА

(С мало ватре)

И то треба да окаје!

ИЛИЈА

Лијепо окајава! Пијући и трошећи по биртијама, пјевајући и смијући се мојој несрећи!

РУШКА

И његова ће доћи!

ИЛИЈА

(Иронично)

Ти ћеш му је донијети!

РУШКА

Правда и бог!

ИЛИЈА

Само чекај!

РУШКА

Нећу дуго!

ИЛИЈА

И ја велим, велим да нећеш дуго! Треба исчистити све ово од таквог гада, истријебити треба ову кугу што дави, да данути не мореш!

РУШКА

Моћи ћеш!

ИЛИЈА

Кад ћу моћи, кад?

РУШКА

Кад ме се ријешитиш – а и ријешитићеш ме се.

ИЛИЈА

Па шта чекаш?

РУШКА

(Уздахне)

ИЛИЈА

Ено врата ... Од врата води пут, знаш га ... Онда низ стрмину ... ено ти и врба ... ту стани, зажмури и – скочи! Шта ћеш друго?

РУШКА

И смирити се наувјек!

ИЛИЈА

Па да!

РУШКА

А могу ли? Поодавно су већ моје патње отпочеле. Ко да сте се кладили, ко ће је више на ме натрпати ... Терет све јачи ... тежи ... поднашала сам, увијала сам се под њим, ноге су ми клецале, сад ево почињем и посртати ... И још вам није доста! Скупа с тим теретом, скупа с претрпљеним и препаћеним јадима, ћерате ме да се скончам ...

ИЛИЈА

Иште то правда – иште мој измрцварени и отровани живот!
Убила си ме!
(Пође к њој).

РУШКА

(Престрашено)
Немој ме!

ИЛИЈА

Мој отрован живот!
(Опет хоће к њој).

РУШКА

Молим те не мој! Смилуј ми се!

ИЛИЈА

Нема смиловања!
(Насрне на њу)

У тим сухим прсима има још неокајаног и бесрамног гријеха, што ће и у гроб стобом!

РУШКА

Не заклињем те!

ИЛИЈА

Змијо!
(*обори је*).

РУШКА

(*С вриском*)
Не!

ИЛИЈА

(*Застане, гледа је дивље*).

РУШКА

(*И не дижући се, последије подуље паузе очајно.*)
Ево, не могу се јаче и љуће савити и скривити пред тобом нешто сад! ... На мени је и терет голем, преголем. Ја не знам ођу ли се икад и дигнути под њим. Ближи се смртна ура, – то тако добро знам ... смалаксала сам ...

ИЛИЈА

Хм!

РУШКА

И ја сам се чудила, колико је јада и болова већ пренијело ово моје невјерно срце!

ИЛИЈА

Срце? Лијепо ти је!

РУШКА

Ал' га ти имај, ти! ...

ИЛИЈА

За те ваљда?

РУШКА

За се, за се га имај! Не упропашћуј се! Не убијај самога себе!

ИЛИЈА

Убила си ме ти!

РУШКА

Не срћи у пропаст, – ја знам, – ја добро знам како 'е. Заклињем те молитвом и крстом, не гуши ме и не дави! Одречи ме се. – Одбаци ме од се, – ал' не пребијај ме!

ИЛИЈА

Тако сам се ја некад молио богу та те ...

РУШКА

И тако ти тога бога смилуј ми се.

ИЛИЈА

И он ми се није смилова'! Видиш ли муке, видиш ли? Под његовим ударцима, пловио сам ја морем, док си ти ... док си ти ... Ух!

(бјесно) Дигни се, да ти у те безсрамне очи саспем сву патничку исповјест! Дигни се да чујеш што је ово срце препатило због тебе.

(диже је као да га оставља стрпљење, почне ју давити).

РУШКА

(На једном се спретно измакне, као муња се докопа ножа и насрне на њ с вриском. Одједном застане, сабере се и онда тихо)

Опрости ми ... Ја то нијесам смјела учинити ... нијесам – крива сам ти пуно ... знам ... опрости ми ...

(Нож јој испада из руке).

ИЛИЈА

(Пренеражен, изгубљен, скоро сулуд, промукло)

А сад – сад можеш ићи ... ено, просто ти је ... и не враћај се ... не враћај се!

(онда као сабирући се пође у собу. Код врата застане, гледа ју један час, с пријетњом, јасно)

Не враћај се!

(Оде)

ПОЈАВА V

Рушка, последије Рајко.

Рушка остаје сама. Тежина њезиних мука наступила је до врхунца. Свјесна је да је то час ће се крши. Полагано прилази собним вратима, као да би хтјела још нешто рећи. Враћа се сломљена натраг. Стане на једном мјесту, као смишља куда би. Тишина, ноћ, пауза. У то се појави на прозору Рајко мало напит. Рушка га не види.

РАЈКО

(Промуклим шаптом)

Рушка!

РУШКА

(Прене се као да ће клонути)

Рајко!

РАЈКО

Рушка!

РУШКА

(С подмуклим криком одушевљена, као жедна крви)

Ах!

(Окрене се њему, претварајући)

Ти?

РАЈКО

Како си Рушка?

РУШКА

(безсвјесно)

Доша' ти!?

РАЈКО

Чекала си ме?

РУШКА

Једва сам те исчекала!

РАЈКО

Еси сама?

РУШКА

Сама сам ... Дођи. Пази да нема кога!

РАЈКО

Помрчина 'е, а твоји?

РУШКА

(Претварајући се, нервозно)

Нема и'!

РАЈКО

Ни њега?

РУШКА

Отиша' е ... дођи ... дођ—...

(Рајко нестаје с прозорчића. Рушка сва узрујана, с звјерским изразом на лицу стоји наслоњена на дирек од врата. Придушено)

Не дрхћи руко!

РАЈКО

(Улазећи)

Добар вече!

РУШКА

(Затвара врата за њим брзо, узрујано).

РАЈКО

Па како си?

(Привлачујући је к себи и гледа)

Како си ослабила!

РУШКА

(Не отимајући се сакрива узбуну)

Отишло 'е све, ка' што си отиша' и ти!

РАЈКО

Па ето опет сам доша'!

РУШКА

То сам и чекала, – чекала тако жељно, безумно!

РАЈКО

(Поносно)

И нијеси ме заборавила?

РУШКА

(Значајно)

Зар оно све заборавити? Оно? Еј, Рајко, еј! ... А ти?

РАЈКО

(Немарно, више с досадом)

Пааа! Та пустимо то!

РУШКА

Тако, па опет доша'?!
(Гледа га дубоко)

РАЈКО

(Немарно, скоро увредљиво)

Мислио сам да си увек нака, лијепа, пуна знаш ... А сад ништа ... нема те!

РУШКА

(значајно гледа га дубоко у очи)

Нема ме! Ка' што нема ничега више, шта сам имала ...

РАЈКО

(као горе)

Еее, проиграла си лудо. Па како сад живиш?

РУШКА

Умирем!

РАЈКО

(као горе)

Како?

РУШКА

Убија ме полагано!

РАЈКО

(Немарно)

Муж ти је!

РУШКА

(Значајно, горко)

Има и зашто, а ...

РАЈКО

(С крајњим немаром)

И била си зла, беда, чуо сам! ...

РУШКА

(Привије му се лукаво, почне тихо. Глас јој од момента до момента све више расте)

А некад сјеђаш ли се? Мореш ли заборавити оне ноћи. Под липом. Мјесечина, а лишће шушти ...

РАЈКО

(Као горе)

Лијепо 'е било.

РУШКА

(Све значајније, дубље, жешће)

Па онда у твојој кући.

(Помало се одмиче од њега)

Пролазе дани, а ми се бојимо. А онда онај плач мој иза стогова, кад су ме исћерали одавле. Онда кад сам ти рекла: "Оно", сјеђаш ли се за дјете ... Па знаш ли кад си отиша, а ја иза тебе остала ... викала сам, плакала ... ломила руке у мукама и дозивала бога!

РАЈКО

(С немарним смијехом)

Хм!

РУШКА

(Све жешће, наравније, подаље од њега)

Онда су ме твоји ишћерали у црну ноћ, – ти већ нијеси био тамо, онда ја сама и големи велики свијет и оно, – дијете ...
Онда још муке, – па ноћ, па још 'една ноћ, и онда она ноћ кад сам га дубоко доље испод бреза закопала.

РАЈКО

(С гађењем)

Уф!

РУШКА

(Жестоко с виком)

Онда патње, глад, робија, умор, потуцање без среће, лутање и вргудање на ругло и поругу свијету! Онда пецкања, понижавања, батине, умирање, вјечно умирање све до овог часа ...
Тај час донио је тебе, да ти речем то прије него се претргне све ка' шта ће се ево у 'едан ма' да претргне твој отровнички живот под мојом руком!

РАЈКО

(Пренеражено)

Рушка!

(хоће к њој).

РУШКА

(Брзо дигне нож с пода и удари га).

ПОЈАВА VI

Исти и Илија

ИЛИЈА

(Блијед и престрашен излази из собе)

Рушка!

(Полети к њој)

РАЈКО

(Не види Илију, навали на Рушку, али падне уз промукли крик).

ПОЈАВА VII

Исти и Бојана

БОЈАНА

(... клоне)

Рушка!

РУШКА

(Стоји мирно. После подуже паузе)

Ето, сад си ме се сасвим ријешила

(... касније)

Опрости, фала ти!

(... развлачећи и јасно)

... Сви ужаснути. Као из велике даљине чује се ... зов Ооој!

Рушка као да ће клонути од слабости.

ЗАВЈЕСА ПАДА

КРАЈ

ПОГОВОР

Петар Петровић Пеција (1877, Оточац – 1955, Загреб) био је у периоду између два светска рата један од најизвођенијих, најпопуларнијих и највише гледаних писаца, иако је остао скоро усамљен као наш "фолклорни" драматичар који је за своје књижевно стварање црпео сокове из родне Лике, ослободивши се "народних мотива с певањем", тражећи сопствени пут у средишним пројекцијама сценске и лирске драме, тако створивши "своје" позориште.

Пеција је гимназију завршио у Госпићу, а шумарску академију у Загребу. Службовао је прво у Загребу, затим у Врбовском, Илоку, Чабру, Самобору и опет у Загребу као инспектор у дирекцији шума. Пензионисан је 1924, затим реактивиран и поново пензионисан 1941.

Поред драмских дела писао је и приче које је објављивао у *Народним новинама*, *Савременику*, *Новостима*, *Домаћем огњишту*, *Босанском колу*. Избор приповедака објавио је под насловом *Испод наших брда* (1909). Неупоредиво опсежнији је Пецијин драмски

рад, а његове комаде је по правилу прво имала прилику да види публика у Хрватској, пре свега у Хрватском народном казалишту у Загребу које га је сматрало "домаћим писцем" и "хрватским" писцем, иако је био Србин православне вере.¹

Први пут се појавио на српској сцени 1905. позоришном игром *Ркаћ* у Српском народном позоришту из Новог Сада, на сцени у Осијеку, а 1920. и у Народном позоришту у Београду са веселом игром у три чина *Пљусак* (са Пером Добриновићем у главној улози) и драмом у три чина *Шума*. Тако је београдска публика имала срећу да се упозна са Пецијом управо преко *Пљуска* до чије "комедиографске комплексности и свежине"² неће, по општој оцени, никад више досегнути. Тај Добриновићев *Пљусак* "сав набрекао од селачког здравља и ускомешан од вреле крви"³ остао је незабораван, а писац је стекао несумњиву и трајну наклоност београдске позоришне публике. *Пљусак* је поред других Пецијиних веселих комада (*Чвор*, *У на*

-
- 1 У једном разговору за Илустровани лист *Недеља* поводом премијере свог комада *3 : 1* у Народном позоришту у Београду 1930. Пеција се вајка и каже: "Интересантна је чињеница, да ја, и ако Србин, православац, Личанин, никад нисам штампао ни једну књигу ћирилицом. Ни у Београду..." Тек 1933. у издању СКЗ штампане су му *Драме (Ркаћ, Суза, Стојанда)*.
 - 2 Бранко Хећимовић. *Петар Петровић Пеција*. "Позориште", јул-август 1969.
 - 3 Душан Крунић. *Јубилеј песника личког села*. "Правда", 3. IV 1937.

виљцима, Мала, 3: 1) остао изврстан образац комике у којој има "нечег једрог, примитивног и здравог: једна засољена сељачка бистрина, која се преплиће са нешто замашћеном препреденошћу сељачког сексуса."⁴

Ипак, у овим веселим комадима прави је мајстор у карактеризацији личких сељака, више вешт у вођењу дијалога него радње и у стварању занимљивих сценских ситуација и ефеката, понекад са претеривањем које прелази у лакрдију. Своју уметничку меру Пеција је управо дао у својим "комедијама еротике"⁵ које су и грубе, и плахе, и ласцивне у психолошком портрету личког сељака који дише елементарном снагом и пожудом, као и у језику који је искидан, "добро зачињен", али истинит и снажно поетичан.

Пецијине драме у целини, како оне "веселе", тако и оне "озбиљне", живе су и динамичне, иако у њима нема много позоришних елемената, а личности се просто гуше у исповестима, у акцентима пожуде и опирања, у дозивању полова, а чулна површина се непрестано прелива у смех и сузе, што ствара често лирску атмосферу примитивне, али снажне поезије.

Прво Пецијино драмско дело *Ркаћ* (праизведба у ХНК у Загребу 1904) које је наша публика видела у инсценацији Српског народног позоришта у Новом Саду 1905. имало је својих неоспорних књижевних квалитета, како у вођењу радње, тако и у обликовању лица и дијалогу који се заснивао на познавању и вештом

4 Исто.

5 Момир Вељковић. *Еротика села у Пецијиној драмској слици*. "Време", Ускрс, 1940.

коришћењу изворног личког говора, особеног смисла за поетичност и способност стварања атмосфере и живих и колоритних ситуација. Међутим, Управа Народног позоришта у Београду (Милан Грол и Милан Предић) одлучила је да у репертоар за четврту послератну сезону 1921/22. уврсти другу Пецијину драму по редоследу настајања. То је била драма у четири чина *Рушка* која је доживела премијеру 10. септембра 1921. у режији Пере Добриновића⁶, и са маестралном Жанком Стокић у насловној роли.⁷ Исте сезоне први пут се поред *Рушке* којом је отворен национални репертоар изводе и *Пожар страсти* Јосипа Косора и *Нови В. Велмара Јанковића*.

У целини сагледана, премијера је доживела неуспех, а замерке су биле упућене искључиво писцу. "Једна златна просечност"⁸ нишчева, као израз психичке површности, у садејству са "криминалном страшћу из локалног народног живота"⁹, није дала резултате. Петровић се у *Рушки* удаљио од садржајне једноставности и непосредности *Ркаћа* и прибегао површним драматским ефектима којима је истакао основне тачке ове своје садржајно и временски, "прилично раз-

6 Погрешан податак у постојећим репертоарима НП (Сава Цветковић, Петар Волк) да је представу режирао Дим. Гинић. Гинић је потписао режију обновљене *Рушке* из 1927.

7 Плакат представе није сачуван, али смо податке црпли из постојећих критика и других написа у штампи.

8 Ранко Младеновић. *Рушка*. "Мисао", св. 2, 16. IX 1921, стр. 147-150.

9 Исто.

вучене драме”¹⁰ о личкој сељанки Рушки којој је муж Илија отишао на рад у Америку, док се она за време његовог одсуства саживела с Рајком, сином газда Станише Мирића и чак побегла од свекрве у његову кућу. Но, Рајко се брзо заситио Рушке и бежи од ње, а његов отац је тера из куће. Она рађа дете и одмах га удави, те због тога оде на робију. Кад се врати с робије, постаје ”јавна женска”, пропије се и служи селу на подсмех. У то се и Илија враћа из Америке и води је натраг својој кући не да би јој опростио, него да би јој се осветио. И кад Рушка већ намерава да сврши са животом, враћа се из света њен заводник Рајко. Она га убија и комад се завршава. ”Тај срећан ударац ножа” ослободио је Рушку даљег мучења, вели помало злурадо рецензент ”Политике” и додаје: ”...и њу и гледаоце.”¹¹ Међутим, позоришни критичар часописа ”Мисао”, и сам драмски писац, Ранко Младеновић, имао је по свом литерарном сензибилитету¹² ипак више разумевања: ”Г. Петровић из принципа не рони у народну психу дубоку као полип да би отуда извлачио оно што је вечито. Ну он ипак даје нашу локалну психологију једним реализмом, који одговара и заплету и мотиву и њему самоме. Он допуњује мотив, и мотив допуњује

10 Види нап. бр. 2

11 Ж. Премијера ”Рушке”. ”Политика”, XVII /1921, 4808, 3.

12 Ранко Младеновић (1892 – 1943). Свет гатки у Младеновићевим Драмским гаткама (Синцири, Даћа, Гривне) сав је ”у злослутном, муклом, тајанственом и кобном”, ”самосвојан од церебралности до екстазе, од лирских каприца до грча демонизирања...” (Олга Марковић. Парадоксалне драме Ранка Младеновића. ”Театрон”, бр.45/6, 1984.)

њега. Он се не упушта ни у какав дубљи прогрес, и цео проблем решава између четири сељачка зида. Психичке авантуре својих личности он своди на физичка израчунавања, и нож је увек ту да помогне, да се завеса на крају или између чинова што пре спусти. И Рушка је сугестивна само због тога...¹³ Младеновић даље у Пецијиној поенти види оно оправдање зла као у Толстојевом *Васкрсењу* и назива га "псевдо-толстојизмом", јер је његов реализам истинит само кад је груб, док он као драматичар стоји управо због те реалистичке грубости испод уметничке истине, посебно кад се служи срачунатим сценским ефектима, као на пример у другом чину, када из крајње "блудничког реализма" и става Рушкиног, хоће нагло да пређе у некакав религиозни мистицизам и да тиме спасе атмосферу чина. Међутим, управо у том другом чину Жанка Стокић је у улози Рушке, како на премијери 1921, тако и шест година доцније приликом прославе 25-годишњице уметничког рада (7. III 1927) својим уметничким инстинктом и силом свог талента сачувала и Пецијину *Рушку* од заборава.

Драма у четири чина *Рушка* Петра Петровића Пеције није до сада штампана, а у овом колу *Драмске баштине* представљена је на основу рукописа који се чува у Рукописном одељењу Архива Музеја позоришне уметности Србије (А/Р 87; инв. бр. 9724; препис, писано руком, ћирилица, 52 л., 21 x 33,5, повез; запис: 1 лист: На дар Г-ђи Каћи Љубо; 7/19-V-910 г; 2 лист: Глина, Мифа).

ОЛГА МАРКОВИЋ

Библиотека ДРАМСКА БАШТИНА

ПРВО КОЛО

Књига 1, Панта Срећковић: БОЈ НА ДУБЉУ

Књига 2, Милутин Ибровац: БОЖИЛИ СУД НА
МЕНДИНОМ БРДУ

Књига 3, Миодраг Поповић Шапчанин: БОГОМИЛИ

Књига 4, Илија Вукићевић: ЛЕПА БУЛА

Књига 5, Живко М. Романовић: ПРОКОП

ДРУГО КОЛО

Књига 1, Миодраг Поповић Шапчанин: ДУШАН СИЛНИ

Књига 2, Миодраг Поповић Шапчанин: ГОСПОБИЦА КАО
СЕЉАНКА

Књига 3, Миодраг Поповић Шапчанин: ТРНОВА КРУНА

Књига 4, Мита Поповић: КРВАВИ ПРЕСТО

Књига 5, Светислав Ђурђевић: ЛАЖНА ИСПРАВА

ТРЕЋЕ КОЛО

Књига 1, Мита Поповић: НАШИ СЕЉАНИ

Књига 2, Жарко Лазаревић: САМРТНА КЛЕТВА

Књига 3, Жарко Лазаревић: УГАШЕНО ОГЊИШТЕ

Књига 4, Жарко Лазаревић: КРОЗ ШИБУ

Књига 5, Тодор Пинтеровић: ЈУРМУСА И ФАТИМА

ЧЕТВРТО КОЛО

Књига 1, Атанасије Николић: ДРАГУТИН, КРАЉ СРПСКИ

Књига 2, Јован Суботић: КРСТ И КРУНА

Књига 3, Доброслав Ружић, СТЕВАН ДЕЧАНСКИ

Књига 4, Милош Цветић: БРАЋА

Књига 5, Светозар Ђоровић: У МРАКУ

ПЕТО КОЛО

Књига 1, Мита Димитријевић: ОЛИВЕРА

Књига 2, Мита Димитријевић: ПИРОВАЊЕ

Књига 3, Мита Димитријевић: ЉУБАВНИК СВОЈЕ ЖЕНЕ

Књига 4, Мита Димитријевић: СЕСТРА ЛЕКЕ КАПЕТАНА

Књига 5, Мита Димитријевић: КАЊОШ МАЦЕДОНОВИЋ

ШЕСТО КОЛО

Књига 1, Милош Перовић: СЛЕПИ БРАНКОВИЋИ

Књига 2, Милош Перовић, РАЗОРЕНИ ДОМ

Књига 3, Ђуро Димовић: КРАЉЕВИЋ МАРКО

Књига 4, Ђуро Димовић, ЂУРАЋ СМЕДЕРЕВАЦ

Књига 5, Ђуро Димовић: БАШ ЧЕЛИК

СЕДМО КОЛО

Књига 1, Милош Перовић: КРАЉ СТЕВАН ТОМАШЕВИЋ

Књига 2, Љубинко: ДЕВОЈАЧКА КЛЕТВА

Књига 3, Љубинко: СУЂАЈЕ (СУЂЕНИЦЕ)

Књига 4, Манојло Ђорђевић Призренац: ЉУБАВ И СУЈЕТА
или ОТРОВНИЦА

Књига 5, Милутин Чекић: У СВОМЕ ДОМУ

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1/.2-2

ПЕТРОВИЋ, Петар

Рушка : драма у IV чина / Петар Петровић -
Пеција : [приређивач Олга Марковић]. - Београд :
Музеј позоришне уметности Србије, 2001 (Београд :
Србоштампа). - 123. стр. : 15 см. - (Библиотека
Драмска баштина : коло 8. књ. 4)

Тираж 300. - Напомене уз текст. - Стр. 116-121:
Поговор / Олга Марковић.

929:82 Петровић П.

а) Петровић, Петар (1877-1955)

ИД=93863180

Библиотека
ДРАМСКА БАШТИНА

ОСМО КОЛО

Књига 1

Никола Ђорић
МОМИР

Књига 2

Владан Ђорђевић
НАРОД И ВЕЛИКАШИ

Књига 3

Милорад М. Петровић
ЧУЧУК СТАНА

Књига 4

Петар Петровић Пеција
РУШКА

Књига 5

Душан Ђ. Цветковић – Дуца
НА ПРАГУ ОТАЏБИНЕ